

Satu Vihavainen
Taidelaitos kunnallisbyrokratiassa
Joensuun taidemuseo 1962-1992

Suomen historian
pro gradu –tutkielma
Historian laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2003

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos Historian ja etnologian laitos, historian osasto
Tekijä Vihavainen, Satu Johanna	
Työn nimi Taidelaitos kunnallisbyrokratiassa - Joensuun taidemuseo 1962-1992	
Oppiaine Suomen historia	Työn laji Pro gradu -tutkielma
Aika toukokuu 2003	Sivumäärä 65
Tiivistelmä - Abstract	
<p>Joensuun taidemuseo on perustettu 1962. Se on rakentunut kolmen suuren taidelahjoituksen ympärille. Olavi Turtiaisen ja Arla Cederbergin testamenttilahjoitukset saivat aikaan museon perustamisen, akateemikko Onni Okkosen perikunnan lahjoitukset lisäsivät museon arvoa tuntuvasti. Hallinnollisesti taidemuseo kuului 1992 saakka Joensuun museot -organisaatioon yhdessä Pohjois-Karjalan museon kanssa. Tässä keskeiseksi on nostettu juuri hallinnollinen rakenne ja taidemuseon kehittyminen kunnallisbyrokratian kontekstissa hallinto- ja organisaatiohistoriallisesti.</p> <p>Taidemuseota on analysoitu hallintojärjestelmänä Matti Mälkiän kehittämän prismaattisen lähestymistavan mukaan. Mälkiän mukaan hallintojärjestelmät on ymmärrettävä 1) rakenteellis-funktionaalina kokonaisuuksina, 2) ekologisina järjestelminä, 3) monisäikeisinä, kehittyvinä kokonaisuuksina ja 4) ristiriitoja sisältävinä ja sisäisiä jännitteitään jatkuvasti poistamaan pyrkivinä systeemeinä. Käytännössä tämä tarkoittaa, että organisaation toiminnalliset ongelmat ja hankauspinnat tulevat esiin, kun pitää lähtökohtana järjestelmien kehittyvää perusluonnetta ja analysoi järjestelmää osineen sekä rakenteen ja funktion että historiallisen kontekstin kautta.</p> <p>Kun Joensuun taidemuseon kehitys jaetaan osiksi ja analysoidaan niitä, voidaan todeta, että vuosikymmenittäin etenevä tarkastelu on varsin perusteltu. 1960-luku meni taidemuseon osalta toimitilakysymyksen ratkaisemiseen, 1970-luku kului ammatillisen henkilökunnan tarpeen osoittamiseen ja 1980-luvulla vasta päästiin toimimaan todellisena taidemuseona. Museo oli perustettu pienin resurssein, jotta taidelahjoitukset jäivät kaupunkiin. Jo ensimmäisestä johtosäännöstä voidaan päätellä, että museonormit tunnettiin, koska ne kirjattiin siihen. 1960- ja vielä 1970-luvullakin koko kuntasektori haki Joensuussa muotoaan, eikä museotoimi ollut tärkein ongelma. Oikeastaan henkilökuntakysymys alkoi ratketa, kun valtionhallinto puuttui kulttuurialan kehittämiseen 1970-luvulta lähtien. Samaan aikaan valtionhallinto ohjasi rahallisella tuella museotoimintaa alueelliseksi. Voisi sanoa, että 1980-luvulla todellistui sekä 1962 perustettu taidemuseo että sen hallinnollisen järjestelmä, Joensuun museot.</p> <p>Joensuun taidemuseota hallintojärjestelmänä analysoidessa päällimmäiseksi jäi vaikutelma museon määrittelemättömyydestä. Iskulauseen omainen määritelmä on olemassa, mutta käytännössä ratkaisematon kysymys on esimerkiksi museon paikka sivistyksen ja ajanvietteen välimaastossa. Tulisiko museo yhdistää teattereihin ja orkestereihin vai kouluihin, kirjastoihin ja arkistoihin? Vai onko katsottava, että museot toimivat kokonaan omalla maaperällään.</p>	
Asiasanat: taidemuseo, museologia, hallintohistoria, organisaatiohistoria, Joensuu, kunnallishallinto, museopolitiikka, kulttuuripolitiikka	
Säilytyspaikka Historian ja etnologian laitos, historian osasto	
Muita tietoja	

SISÄLLYSLUETTELO:

1. JOHDANTO	1
1.1. TAIDE JA BYROKRATIA	1
1.2. AIHETTA TUTKITTU VÄHÄN	2
1.2.1. KESKEISIN MUSEOTUTKIMUS	2
1.2.2. JOENSUUN TAIDEMUSEO KIRJOISSA JA KANSISSA	4
1.3. LÄHTEENÄ VIRALLISET ASIAKIRJAT	6
1.4. HALLINTOHISTORIAA MUSEOLOGIALLA MAUSTETTUNA	8
1.4.1. MUSEON MÄÄRITELMÄ	8
1.4.2. TAIDEMUSEON KEHITTYMINEN PRISMAATTISENA DIALOGINA	11
2. PERUSTAMISVAIHEEN DIALOGI – TOIMITILA TEKEE MUSEON	14
2.1. JOENSUUN TAIDEMUSEON PERUSTAMINEN	14
2.1.1. TESTAMENTTILAHJOITUKSET AVAAVAT KESKUSTELUN	14
2.1.2. JOHTOSÄÄNTÖ JA ENSIMMÄINEN ORGANISAATIO	17
2.2. KAMPPAILU TOIMITILOISTA	18
2.2.1. TAIDEMUSEO KESKUSTELUN OSAPUOLEKSI	18
2.2.2. PUOLINAINEN RATKAISU	21
2.3. MUSEON PERUSTAMINEN LOI JÄNNITTEITÄ	24
3. MUOTOUTUMISVAIHEEN DIALOGI – TOIMINNALLISEKSI TAIDEMUSEOKSI	26
3.1. 1970-LUVUN TAIDEMUSEO	26
3.2. LISÄLAHJOITUKSESTA ENSIMMÄISEEN AMANUENSSIIN	30
3.2.1. AKATEEMIKKO ONNI OKKOSEN PERIKUNNAN LAHJOITUS JA SEN VALMISTELU	30
3.2.2. ENSIMMÄISEN AMANUENSSIN PALKKAAMINEN	32
3.2.3. KIISTA AMANUENSSISTA KULTTUURILAUTAKUNNAN KANSSA	35
3.3. VALTION KULTTUURIPOLITIIKAN VAIKUTUS JOENSUUN TAIDEMUSEOON	37
4. MURROSVAIHEEN DIALOGI – MUOTOUTUMINEN JATKUI KOKO 1980- LUVUN	39
4.1. KULTTUURIPOLIITTINEN KONTEKSTI	39
4.1.1. LAIT JA ASETUKSET – VALTIO JOHTI KESKUSTELUA	39

4.1.2. TAIDEMUSEO KUNTASUUNNITTELUSSA	42
4.2. TOIMINNAN KULTAKAUSI	44
4.2.1. VUOSIKYMMENEN ALUKSI LISÄÄ HENKILÖKUNTAA JA UUDET TILAT	44
4.2.2. TEHOKAS ALUETYÖ	46
4.3. ORGANISATORISIA UUDISTUKSIA	48
4.3.1. MUSEOIDEN JOHTOKUNNAN LAKKAUTTAMINEN	48
4.3.2. TAIDEMUSEO KULTTUURITOIMEN LAUTAKUNNAN ALAISUUDESSA	51
4.3.3. JOENSUUN MUSEOIDEN LAKKAUTTAMINEN	53
5. PRISMAATTINEN TAIDEBYROKRATIA JA MÄÄRITTELYN ONGELMA	56
6. LÄHTEET	62

1. JOHDANTO

1.1. TAIDE JA BYROKRATIA

Taide ja byrokratia eivät sovi yhteen. Kunnallinen byrokratia on jäykkää. Paperisota tappaa innostuksen museotyöstä. Virka- ja johtosäännöt estävät museota toimimasta joustavasti taiteen tekijöiden kanssa, vaikka museossa työskentelevät ihmiset haluaisivatkin joustaa. Kunnallinen museo saa toimintamäärärahasa helpommin kuin yksityinen laitos, mutta hallinto samalla rajoittaa toimintaa. Tällaisia näkemyksiä esitti Joensuun taidemuseon amanuenssi 1980-luvun puolivälissä paikallisen sanomalehden haastattelussa. Hän antoi ymmärtää, että taidemuseo on tärkeä yhteiskunnallinen vaikuttaja ja että luova taiteellinen työ ja museotyö ovat rinnasteisia.¹

Museo osallistuu henkisen kulttuurin ylläpitämiseen, mutta samaan aikaan se on asetettu tulosvastuullisen palvelulaitoksen rooliin. Tätä ongelmaa eritteli kuvataiteilija Satu Kiljunen kolumnissaan otsikolla ”Vapauttakaa museoihmiset”. Hänen mukaansa museot tyypillisesti kieltäytyvät ottamasta kantaa ja esiintyvät aatteettomina laitoksina, vaikka niillä on yhteiskunnassa erityinen rooli ja asema. Varsinkin nykytaiteen osana ja sen tulkkina taidemuseon roolia tulisi edelleen kehittää.²

Vielä tuoreemman näkökulman museon asemaan yhteisössään esittää Tomislav Sola Zagrebin yliopistosta. Hän on yksi tunnetuimmista museologian asiantuntijoista. Hänen mukaansa museoiden pohjimmiltaan demokraattisina instituutioina pitäisi tarjota yhteisönsä jäsenille mahdollisuus oman identiteettinsä analysointiin sekä tietoa yhteisön moninaisuudesta ja sen toiminnasta. Samalla museot tarjoavat tietoa päätöksenteon pohjaksi. Toisaalta museot ilmentävät toimintayhteisönsä kulttuuripolitiikkaa ja toteuttavat hallinnon niille määräämiä tehtäviä. Kuitenkin Solan mukaan museot syyllistyvät vääränlaiseen vieraanvaraisuuteen. Mikäli vieras ei sovi varattuun sänkyyn yöpymään, kutistetaan tai venytetään mieluummin vierailijaa juuri petiin sopivaksi kuin muutetaan sängyn kokoa.³ Solan käsitysten mukaan museo on siis tärkeä osa yhteisöä ja myös sen hallinnollisia organisaatioita. Silti se on elitismiin taipuva sivistyspyrkimyksissään.

¹ Karjalan maa 1.4.1984, ”Amanuenssi Ulla Pennanen: Byrokratia ja taide eivät sovi yhteen”.

² Kiljunen 1991, Taide 1/91 s.36.

³ Sola 1997, s.23, 39, 97.

Edellä esitetyt mielipiteet ja käsitykset museoista, museotyön luonteesta, taustayhteisöstä tai kunnallisbyrokratiasta ja sen toimimattomuudesta ovat evästystä, johdatusta taidemuseoon liitettyihin mielikuviin. Joensuun taidemuseo on kunnallinen museo, kaupunki perusti sen 1962 saatuaan kaksi suurta testamenttilahjoitusta. Se on kehittynyt ”pienestä ja itsetietoisesta”⁴ suureksi aluetaidemuseoksi, joka työllistää nykyään vakinaisesti yhdeksän henkilöä ja kymmeniä harjoittelijoita alun yhden henkilön asemesta. Näistä lähtökohdista on varsin mielenkiintoista lähteä pohtimaan Joensuun taidemuseon historiaa ennen kaikkea kunnallisena taidelaitoksena ja toimivana taidemuseona.

1.2. AIHETTA TUTKITTU VÄHÄN

1.2.1. KESKEISIN MUSEOTUTKIMUS

Itse asiassa museoalaan liittyvää tutkimusta on Suomessa tehty varsin vähän ja taidemuseoalasta vielä vähemmän. Tärkeänä apuna taidemuseoalan hahmottamisessa on ollut Marja-Liisa Rönkön väitöskirja, ”Louvren ja Louisianan perilliset – Suomalainen taidemuseo”, joka on järjestyksessä kuudes suomalainen museoita sivuava liseniaatintyö tai väitöskirja.⁵ Teoksessaan Rönkkö käsittelee suomalaista museoarkkitehtuuria, mutta on sivunnut perusteellisesti myös museofilosofiaa ja suomalaisen taidemuseolaitoksen syntymistä ja muotoutumista sekä kansainvälistä museologiaa. Kiitettävästi Rönkkö käy läpi suomalaista museoita koskevaa tutkimuskenttää.⁶ Museologista väitöstä Suomessa ei ole vielä tehty. Toki sekä Marja-Liisa Rönkkö että Ritva Kava korostavat museologisuutta tutkimuksissaan, mutta ne on tehty taidehistorian ja Suomen historian oppiaineisiin. Eniten museologinen on ollut

⁴ Karjalainen liite n:o 242 (1968), ”Joensuun taidemuseo – Pieni ja itsetietoinen”. 1962 perustettiin Joensuun museot, jonka sisällä toimivat Pohjois-Karjalan museo ja Joensuun taidemuseo alaosastoinen.

⁵ Muut ovat Rönkön mukaan; Penttilä Marikki (1970): Museo ja museon arkkitehtuuri, Nummelin Rolf (1981): Donatorer och byggherrar, Kava Ritva (1993): Emil Cedercreutz – Satakunnan eurooppalainen, Raippalinnä Päivimarjut (1996): Taidemuseo. Modernin ilmiöstä postmodernin kuriositeetiksi. Jäähyväiset taiteen temppelille!, Sjöberg-Pietarinen Solveig (1997): Kvinna i museivärlden. Lisäksi syksyllä 2002 on valmistunut Anne Aurasmaan väitöskirja, ”Salomonin talo: museon idea renessanssiajattelun valossa”, joka on museologian alaan liittyvä mutta taidehistoriaa.

⁶ Rönkkö 1999 s.14-16.

Solveig Sjöberg-Pietarisen lisensiaatin työ ”Kvinna i museivärlden”, mutta se on tehty etnologiaan.⁷

Marja-Liisa Rönkön teoksessa on kaavio, jossa hän asettaa Suomen taidemuseolaitoksen samalle aikajanalle eurooppalaisen museon syntyhistorian kanssa. Taidemuseoalan historian hän jakaa kolmeen jaksoon. Perustamisvaiheeseen, joka alkoi 1840-luvulla ja jatkui hitaana ainakin 1930-luvulle varsinaisen museoiden perustamis- ja rakentamisvaiheen ajoittuessa Suomessa 1960-luvulle. Toista jaksoa Rönkkö nimittää muotoutumisvaiheeksi ja väittää sen jatkuneen 1990-luvulle saakka. Kolmas jakso, joka on ollut päällekkäinen muotoutumisvaiheen kanssa on murrosvaihe, josta taidemuseoala ei tunnu pääsevän ollenkaan. Onhan sitä jatkunut Rönkön mukaan jo 1970-luvulta saakka.⁸

Suomen Museoliitto on vaikuttanut voimakkaasti myös Joensuun museoiden ja sitä kautta myös taidemuseon kehitykseen. Liiton vaiheisiin on tutustuttanut Janne Vilkun ”75 vuotta museoiden hyväksi” –teos. Museoliiton eri aikoina painottamista asioista voi vetää melko suoria johtopäätöksiä museokentällä painotettuihin asioihin. 1950-luvun puolivälistä alkaen tila- ja tekniikka-asiat nousivat keskeisiksi liiton toiminnassa. Rinnalla käsiteltiin rakennushistoriaa ja –suojelua. 1960-luvulla rakennemuutos tuli museoihinkin ja työläiset sekä kaupunkikuva veivät tilaa maalaisuudelta.⁹ Museoala ammatillistui laajasti 1960- ja 1970-luvuilla ja osa-aikaisista työntekijöistä tehtiin kokoaikaisia. Samaan aikaan museoala kunnallistui.¹⁰ 1960-lukua voidaan pitää taidemuseoalan strukturoitumisen ja vahvistumisen aikana. Museoliittokin keskittyi lainlaadinta ja hallinto-organisatorisiin kysymyksiin. Muun muassa Museoliitto järjesti yhdessä Suomen Kaupunkiliiton kanssa luento- ja neuvottelupäivät 1968 kaupunkien museotoimen kehittämisestä.¹¹ Museoliitto on mielletty lähinnä kulttuurihistoriallisten museoiden asioiden ajajaksi, mutta koska Joensuussa oli yhteinen museotoimi, voidaan sitä pitää merkittävänä vaikuttajana museon molemmilla puoliskoilla.

⁷ Suullinen tiedonanto: Vilkuna, Janne 24.7.2002.

⁸ Rönkkö 1999 s.17.

⁹ Rönkkö 1999 s.35.

¹⁰ Vilkuna 1998 s.106-107.

¹¹ Rönkkö 1999 s.35-36.

Esimerkkinä yksittäisen museon historiasta voisi mainita Knut Draken "Menneisyys, nykyisyys, tulevaisuus" –teoksen. Se käsittelee Turun kaupungin historiallisen museon, myöhemmin Turun maakuntamuseo, ja koko museotoimen historiaa. Siinä käsitellään seikkaperäisesti museon perustaminen, talous, hallinto, henkilökunta ja kokoelmat. Teos keskittyy museoon, siinä ei juuri oteta huomioon kaupunkia museon ylläpitäjänä. Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoisin oli museolautakuntaa koskeva kappale.¹² Siinä Drake käsittelee muun muassa kunnallispoliittisten heilahdusten aiheuttamaa liikettä museolautakunnassa. Museon hallinnosta päätti pohjimmiltaan poliittinen elin, käytännön museotyöstä vastuun kantoi kuitenkin museonjohtaja. Poliitiikka ei myöskään juuri ole koskettanut käytännön työtä.¹³ Näin oletan asian olleen myös Joensuussa, jossa museoiden johtokunta oli myös kaupunginvaltuuston valitsema. Johtosäännön mukaan heillä kuitenkin tuli olla harrastuneisuutta asiaan.¹⁴ Se todennäköisesti vähensi poliittista vääntöä johtokuntapaikoista, jota ei ainakaan julkisesti käyty.

1.2.2. JOENSUUN TAIDEMUSEO KIRJOISSA JA KANSISSA

Joensuun museoiden historiaa ei ole kirjoitettu lukuun ottamatta lyhyitä luetteloihin ja esitteisiin painettuja taustoituksia. Joensuun taidemuseo on toiminut 1980-luvun alusta lähtien entisen poikalypseon rakennuksessa keskellä kaupunkia ja rakennuksesta, joka on valmistunut 1894, on kirjoitettu lyhyt historiateos.¹⁵ Joensuun taidemuseolle kuuluvasta Arla Cederbergin kokoelmasta ja kerääjästä on tehty gradu 2001¹⁶ ja Olavi Turtiaista, museon perustamiseen johtaneen kokoelman lahjoittajaa, on tutkittu 1970-luvulla¹⁷. Joensuun taidemuseon kokoelmissa on runsaasti taidemaalari ja -graafikko Oscar Parviaisen teoksia. Itse asiassa museolle on lahjoitettu Parviaisen taiteellinen jäämistö. 1996 taiteilijasta ilmestyi tutkimus ”Parviaisen matkassa – med penseln i bagaget”¹⁸, joka oli osa Suomen Akatemian rahoittamaa taidehistorian tutkimusprojektia kuvataiteilijoiden matkoista ja matkan merkityksestä kuvataiteilijalle. Yksi Joensuun taidemuseon alkuvaiheiden tärkeistä taidelahjoituksista tuli akateemikko Onni Okkosen

¹² Drake 1995, s.29-33.

¹³ Drake 1995, s. 32.

¹⁴ Joensuun kaupungin kunnalliskertomus 1962, s.462.

¹⁵ Waenerberg ym. (toim.) 1983. Lyseosta museoksi : Joensuun lyseorakennuksen taidehistoriallista taustaa ja rakennusvaiheita.

¹⁶ Soikkonen 2001, Arla Cederberg – kerääjä ja kokoelma.

¹⁷ Elmgren-Heinonen 1974, Olavi Turtiainen.

¹⁸ Waenerberg, 1996.

perikunnalta. Okkosen kokoelmaan kuuluu erilaisia kokonaisuuksia, kuten antiikin taide ja Kiinan taide. Eurooppalaisesta kokoelmasta valmistui 2001 tutkimus ”Madonna – Onni Okkosen eurooppalainen kokoelma”.

Taidemuseon amanuenssi Ulla Pennanen on lisensiaatintyössään ”Vastaanottajan näkökulma postmodernin taiteen ymmärtämisessä”¹⁹ tutkinut taidekäsitystä ja sen muuttumista sekä taiteen kokemista. Hän on käyttänyt esimerkkinä mm. Joensuun taidemuseon kävijöistä satunnaisesti valittua otosta sekä joensuulaisen Temporaaliyhdistyksen jäseniä. Yhdistys pyrkii lisäämään nykytaiteen harrastusta Pohjois-Karjalassa. Yhtenä verrokkiryhmänä tutkimuksessa käytettiin Jyväskylän yliopiston museologian opiskelijoita.

Pennasen tutkimuksen taustalla on vuosien kokemus taidemuseotyöstä ja erityisesti ulospäin, ympäröivään yhteiskuntaan suuntautuneesta näyttelytoiminnasta. Eli hän on henkilökohtaisesti kokenut työssään taideinstituution ja yleisön väliset ristiriidat. Lisensiaatintutkimuksessaan hän pohtii taiteen muuttuneen luonteen ja vastaanottajien merkityksen kasvun aiheuttamia paineita taiteentutkimuksen kehittämiseksi vastaamaan paremmin yhteiskunnan vaatimuksia. Erityisenä haasteena on ollut maallikoiden käsitysten esiin saaminen.²⁰ Pennanen on myös pohtinut taidekäsitystä yleensä ja taidemuseon asemaa organisaationa taiteen sisällä Taide-lehdessä.²¹ Joensuun taidemuseon historian kannalta tämä on merkittävää, koska kyseessä on henkilö, joka on vaikuttanut museon toimintaan yleisesti ja näyttelytoimintaan erityisesti kahden vuosikymmenen aikana. Työssään Pennanen on keskittynyt tuomaan nykytaidetta joensuulaisten ulottuville.

Joensuu taidemuseo on myös ollut yhtenä tutkimuskohteena Anita Kankaan ”Kunta ja Kulttuuri kulttuuritoimintalain valossa” –tutkimuksessa sekä Suomen Kuntaliiton teettämässä ”Kulttuurilaitosten kontaktikentät” –selvityksessä.²² Etenkin Kankaan tutkimus on ollut Ulla Pennasen tutkimusta keskeisempi tämän tutkimuksen kannalta.

¹⁹ Alaotsikkona: Tutkimus esteettisten normien ja yksilöllisten variaatioiden välisistä eroista Nikol-koulukunnan teorian mukaan.

²⁰ Pennanen 1996, s.3-4.

²¹ Taide 1/1991 s.32-35; ”Se mikä on taidetta” ja Taide 2/1993 s.24; ”Kohti uutta museokäsitettä”.

²² Seppälä 1997a, 1997b, 1997c.

Kankaan tutkimus on vuodelta 1983, ja se sisältää taustaa sekä 1970-luvun kulttuuritoimen kehitykselle että 1980-luvun uudistuksille. Eräänlaisena innostajana toimi myös Vesa Seppälän tekemä "Kulttuurilaitosten kontaktikentät". Se on laaja tutkimus, jolla pyrittiin selvittämään millaisia yhteyksiä ja kontakteja Suomen kulttuurilaitoksilla on ympäröivään yhteiskuntaan. Mukaan tuli 102 kulttuurilaitosta; museoita, teattereita ja orkestereita, kahdeksasta kaupungista. Tarkoituksena oli selvittää kontaktien suuntautuminen, laajuus ja sisältö. Varsinaiset yleisökontaktit jätettiin tutkimuksen ulkopuolelle.²³

1.3. LÄHTEENÄ VIRALLISET ASIAKIRJAT

Päätutkimuskysymys on, kuinka Joensuun taidemuseo on kehittynyt hallinnollisena taidelaitoksena tai -organisaationa ja mitkä seikat siihen ovat vaikuttaneet. Taustalla ovat tämän päivän vaikuttimet. Joensuun museoiden organisaatiota on jälleen uudistettu, museot yhdistettiin kymmenen vuoden erillisyyden jälkeen.²⁴ Tarkoitukseni on selvittää, kuinka kunnallishallinto, virka- ja luottamusmiehet, ovat suhtautuneet taidemuseoon eri aikoina ja kuinka taidemuseon käytännön työskentelytavat ovat muotoutuneet ottaen huomioon hallinnon. Näkökulma on kokonaan museon ja hallinnon näkökulmakin tulee esiin museon kautta. Toinen kiinnostava kysymys on museon sitoutuminen valtakunnalliseen toimintakenttään, Museovirastoon ja Museoliittoon, kuinka valtion viranomaiset ovat ohjanneet toimintaa ja miten taidemuseo on osallistunut valtakunnalliseen museotoimintaan. On otettava huomioon, että Joensuun taidemuseo on Pohjois-Karjalan maakunnan ainoa taidemuseo, joten sillä on erityinen tehtävä ja vastuu tarjota taidemuseopalveluita alueen ihmisille. Ehkä samalla selviää, sopivatko taide ja byrokratia yhteen.

Keskeisin lähde ovat olleet toimintakertomukset. Koko 1960-luvun ja miltei koko 1970-luvun ne on julkaistu Joensuun kunnalliskertomuksissa kokonaisuudessaan. Kunnallishallinnon paisuttua ja paisuttaessa kunnalliskertomusta, ei museoiden osuudesta katsottu tarpeelliseksi julkaista kuin kävijämäärät ja keskeisin toiminta.

²³ Seppälä 1997a, s. 3 ja tiivistelmä.

²⁴ Joensuun museot lakkautettiin Tuomas Björkmanin jäädessä eläkkeelle ja museoiden hallinnot eriytettiin 1992.

Toimintakertomukset sentään laadittiin vuosittain oman hallintokunnan käyttöön. Vuoteen 1988 saakka toimintakertomukset löytyvät Joensuun kaupungin arkistosta (JKA). Vuodesta 1990 lähtien ne on arkistoitu taidemuseolla. Vuosi 1989 on ollut ongelmallinen, koska Joensuun museoiden johtokunta lakkautettiin ja sen tehtävät siirrettiin kulttuuritoimen lautakunnalle. Aiemmin kaikilla taiteenaloilla oli ollut omat lauta- tai johtokuntansa²⁵, jotka työskentelivät suoraan kaupunginhallituksen alaisina. Yhteistoiminnan aikaansaamiseksi ja resurssien säästämiseksi nämä yhdistettiin.²⁶ Vuonna 1989 museoiden vuosikertomusta ei laadittu. Museoiden johtaja esitteli konseptinomaisen arvion museoiden toiminnasta, mutta varsinaista kertomusta ei arkistosta löytynyt. Arvio oli liitetty kulttuuritoimen lautakunnan pöytäkirjaan.²⁷

Toimintakertomuksissa korostuivat kirjoittajan henkilökohtaiset intressit eli käytännössä organisaation etu. Museoiden toiminnan alusta aina 1990-luvun alkuun kertomukset ovat museoiden johtaja Tuomas Björkmanin käsialaa pienellä varauksella.²⁸ Museoiden amanuenssien tultua virkoihinsa 1980-luvun alussa ja taidemuseon saatua samassa yhteydessä toimitilat entiseltä lyseolta, eriytyivät museot toiminnallisesti ja Björkman keskittyi hallintoon. Taidemuseon toiminta tuli amanuenssien huolehdittavaksi. 1992 jälkeen taidemuseon vuosikertomuksia ovat laatineet Annika Waenerberg, Eino Nieminen ja Ulla Pennanen, jotka ovat kaikki toimineet museonjohtajina. Sisältö on kautta vuosien säilynyt samankaltaisena; vedetään yhteen yleiset tunnelmat, pidetyt näyttelyt ja kävijämäärät, pohditaan tulevaisuutta ja yllättävän usein surkutellaan rahapulaa. Toiminta- tai vuosikertomuksista on saanut hyvän yleiskuvan museotoimen historiasta. Niistä on löytynyt vihjeitä tarttumiskohtien löytämiseen. Näiltä kohdilta on analysoitu museoiden johtokunnan ja kulttuurilautakunnan sekä kulttuuritoimen lautakunnan pöytäkirjoja sekä etenkin arkistoitua kirjeenvaihtoa. Vuoteen 1988 saakka lähdemateriaali löytyy Joensuun kaupunginarkistosta, jonka jälkeen lähteistöä löytyy taidemuseolta.

²⁵ Näyttämötaidelautakunta, Säveltaidelaikunta, Konservatorion johtokunta ja Museoiden johtokunta. Kulttuurilautakunta toimi näiden rinnalla eräänlaisena "kehitysyksikkönä".

²⁶ JKA, Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat, 28.-29.11.1988, § 377.

²⁷ JKA, Kulttuuritoimen lautakunnan pöytäkirjat, 10.4.1990, § 114.

²⁸ Allekirjoittajana on aina museoiden johtaja Björkman, mutta todennäköisesti myös amanuenssit osallistuivat toimintakertomusten laatimiseen.

Yhtenä lähteenä ovat olleet kuntasuunnitelmat, joiden tekeminen tuli lakisääteiseksi 1980-luvun alussa. Niistä näkyy hyvin millaisia odotuksia kaupungin johtoportaalta ja virkamiehistöllä on ollut Joensuun kehityksestä. Toisaalta ne ovat luottamusmiesten hyväksymiä, joten ne kertovat myös ajankohdan poliittisesta ilmastosta. Se, miten paljon tai yleensä vähän suunnitelmissa on museoita saati taidemuseota käsitelty kertoo myös omaa tarinaansa. Kehityssuunnitelmien yleisen hengen mukaisesti ylimalkaisesti haetaan kaikille kuntalaisille tasavertaista mahdollisuutta osallistua kulttuuripalveluihin, mutta museoiden osuutta ei sen tarkemmin määritellä. Ehkäpä museoita pidetään itsestäänselvyytenä. Myös museoiden omat suunnitelmat ovat tärkeitä, sillä niistä näkyy hyvin esimerkiksi taidemuseon tarpeet ja tavoitteet. Joensuun taidemuseon kaltaisen organisaation kehityksestä varsin kattavan kuvan saa lukemalla suunnitelmia ja vertaamalla niitä vuosikertomuksiin, jolloin tulevat toteutuneet asiat esiin. Toisaalta vuosikertomuksissa on otettu varsin rohkeastikin kantaa museoita koskeviin asioihin.

Tavoitteena ei ole kirjoittaa systemaattista kronologista historiaa Joensuun taidemuseosta. Taidemuseon toiminnan kolmelta ensimmäiseltä vuosikymmeneltä on valittu kehitystä parhaiten kuvaavia tapahtumia, kuten toimitilakysymys, ammatillisen henkilökunnan laajeneminen sekä alueellinen toiminta, jotka kaikki ovat vaatineet vuosia ellei jopa vuosikymmeniä järjestyäkseen. Ajallisesti tutkimus käsittää vuodet 1962-1992 eli Joensuun museoiden perustamisesta organisaation jakaantumiseen kahtia museoiden johtajan eläkkeelle jäämisen yhteydessä. Valittua rajausta tukee arkistoidun lähdemateriaalin painottuminen 1990-lukua edeltävään aikaan sekä Tuomas Björkmanin merkitys nimenomaan hallintomiehenä. Toki rajauksen ulkopuolelle jää paljon mielenkiintoisia kysymyksiä, kuten 1990-luvun lama ja toimintaresurssien karsiminen laman myötä sekä tietoteknistyminen, mutta toisaalta valitut kysymykset pystytään perusteellisemmin käsittelemään.

1.4. HALLINTOHISTORIAA MUSEOLOGIALLA MAUSTETTUNA

1.4.1. MUSEON MÄÄRITELMÄ

ICOM:n eli kansainvälisen museoneuvoston voimassa olevan määritelmän mukaan "Museo on pysyvä, taloudellista hyötyä tavoittelematon, yhteiskuntaa ja sen kehitystä

palveleva laitos, joka on avoinna yleisölle ja joka tutkimusta ja opetusta edistääkseen ja virkistystä tuottaakseen hankkii, säilyttää, tutkii, käyttää tiedonvälitykseen ja pitää näytteillä aineellisia todisteita ihmisestä ja hänen ympäristöstään."²⁹ Taidemuseon keskeisenä toiminta-alueena on kuvataide, arkkitehtuuri ja taideteollisuus.³⁰ Toisaalta taidemuseot vain näyttävät muodostavan oman erityisen ryhmänsä ja täsmällinen rajanveto muihin museoihin on mahdotonta.³¹

Jyväskylän yliopiston opinto-ohjelman mukaan museologia on tiede, joka tarkastelee sitä, kuinka yksilö ja yhteisö hahmottavat ja hallitsevat ajallista ja alueellista ympäristöään, sekä aineellista että henkistä, ottamalla haltuunsa menneisyyden todistuskappaleita. Haltuun ottaminen tarkoittaa todellisuuden osien valikoimista ja rajaamista ja siirtämistä näin hallituksi kulttuuriseksi todellisuudeksi.³² Taidemuseotyö on haltuun ottamista ja esittämistä haltuun otettavaksi. Se on yhteisöllistä toimintaa ja museoon suhtautuminen kertoo paljon ajanjaksosta ja sen henkisestä ympäristöstä. Siksi museologinen lähestymistapa on välttämättömyys.

Joensuun taidemuseota on tässä lähestytty historian tutkimuksen keinoin museologian tutkimuksella maustaen. Marja-Liisa Rönkkön mukaan museologia ei ole vielä täysin löytänyt paikkaansa tieteen tai käytännön museotyön piirissä. Museologia ei ole normatiivinen vaan monialainen tiede, joka käyttää erilaisia välineitä ihmisen ja häntä ympäröivän todellisuuden hahmottamiseen.³³ Siksi on varsin perusteltua käyttää laajasti eri tieteiden lähestymistapoja. Toisaalta Marja-Liisa Rönkkö on aivan oikeassa museologian määrittelemättömyydestä. Oikeastaan tästäkin pro gradu -tutkielmasta tulee historian tutkimusta vain, koska se tehdään historian oppiaineeseen. Yhtä hyvin

²⁹ Mm. Rönkkö 1999 s.57. 1974 ICOM määritteli museon: "Museo on yhteiskunnan palveluksessa oleva, pysyväisluonteinen, ei-kaupallinen laitos, joka tallentaa, säilyttää, hoitaa sekä pitää näytteillä tutkimusta ja opetusta varten sekä mielihyvän tuottamiseksi aineellista todistusaineistoa luonnon ja ihmisen kehityksestä. Raippalinna 1981 s.1.

³⁰ Raippalinna 1981 s.1.

³¹ Rönkkö 1999 s.61. Erityisen liukuva raja on taideteollisuuden ja rakennustaiteen kohdalla. Vanhimmat kokoelmat ovat usein taidetta ja museoiden tukipilareita. Taidemuseon asemasta ja merkityksestä on käyty tiukkaa keskustelua Museo 2000 -komiteamietinnön ilmestymisestä lähtien. Kiistanalaisimmaksi on osoittautunut mietinnön ehdottamat museokeskukset, joissa kulttuurihistorialliset ja taidemuseot toimisivat entistä tiiviimmin yhteistyössä. Taidemuseoissa tätä on vastustettu jyrkästi omaan erityisluonteeseen vedoten. Taidemuseon erityisroolista on tehty selvitys; Sederholm 2001.

³² Mm. <http://www.jyu.fi/taidehistoria/museologia/mita.html>. Jyväskylän yliopiston museologian oppiaineen kotisivu. (26.8.2002).

³³ Rönkkö 1999, s. 16-17.

tutkimusta voisi väittää museologiaksi historialla höystäen, varsinkin kun otetaan huomioon Janne Vilkunan määritelmät teoksessa "Näkökulmia museoihin ja museologiaan". Hänen mukaansa museologisen tutkimuksen kohteena ei ole kaikki menneisyydestä säilynyt tai nykyisyydessä oleva vaan kulttuuriset prosessit, joiden avulla jotain on haluttu tai halutaan säilyttää.³⁴ Tässä tutkimuksen kohteena on säilyttämisen järjestelmän muodostuminen, joten sitä voi pitää myös museologisena. Museologisuus näkyy erityisesti museon määritelmässä, jota voi pitää teoriana jo itsessään.

Tutkimuksessa vilahtelevat sekaisin käsitteet museoala, museolaitos ja museo-organisaatio sekä taidelaitos. Museo-organisaatiolla tarkoitetaan tilanteesta riippuen joko yksittäisen museon tai valtakunnallista (hallinto)organisaatiota. Taidelaitos tarkoittaa esimerkiksi yksittäistä museota, jolla on vastuualueena taide ja organisaatio tehtävän suorittamiseksi. Museolaitos tarkoittaa museoalan hallinnollista organisaatiota yleensä ja museoala kattaa kaiken: organisaatiot, yksittäiset museot ja ihmiset ammattilaisesta harrastajaan sekä museologian opetuksen. Käsitteet hallintohistoria tai hallinnonhistoria ovat tekstissä erittelemättä sekaisin samanlaisissa paikoissa. Jotkut tutkijat, varsinkin hallintotieteilijät, haluavat tiukasti erottaa hall-alkuiset termit toisistaan.³⁵ Joensuun taidemuseon tutkiminen on myös organisaatiohistoriaa, kohteena on yksi nimetty kunnallinen organisaatio ja sen kehittyminen kontekstissaan.³⁶

Yhden näkökulman museoiden määrittelyyn tarjoaa tiivistäen ja yksinkertaistaen toinen Suomen historian pro gradu -työ. Pirjo Vakkala kirjoittaa Museoliiton jakamaa rahoitusta käsittelevässä tutkimuksessaan museoalan parametreista, joita ovat objekti, funktio, laitos ja yhteisö.³⁷ Oletetaan, että objekti on kulttuuriperintö, tässä taide, sitä sen kummemmin kyseenalaistamatta. Keskeisiä ovat kolme viimeksi mainittua. Objekti

³⁴ Vilkuna 2000, s.10.

³⁵ Esim. Mälkiä 1995 s.30-32.

³⁶ Sanakirjan mukaan byrokratia tarkoittaa virkavaltaa ja pikkutarkkaa virkavaltaisuutta.

Kunnallishallinnosta voisi kai lähestymistavasta riippuen käyttää byrokratia-nimitystä. Jos taidemuseotyö rinnastetaan taiteelliseen työhön, voi lakisääteisyys estää tai ainakin hidastaa luovuutta. Organisaatio taas tarkoittaa toimivan kokonaisuuden aikaansaamista sen osia järjestämällä, niin että saadaan tarkoituksenmukainen kokonaisuus tai järjestys. Byrokratiaa voi eritellä tarkemminkin. Se voi tarkoittaa mm. virkakoneistoa, siinä työskenteleviä ihmisiä, tapaa hallinnoida tai käyttää valtaa tai organisaatiota itseään. Riggs 1979, s. 578-580. (Englanniksi, joten ei voi suoraan käyttää suomen byrokratia-sanan määrittelyyn.)

jää problematisoinnin ulkopuolelle. Funktio on esittää, tallentaa, valita, dokumentoida, tutkia, ehkäpä jopa arvottaa – museoida taidetta. Laitos on Joensuun taidemuseo – Pohjois-Karjalan aluetaidemuseo osana suomalaista museohierarkiaa ja museolaitosta sekä –yhteisöä. Taidemuseo on myös osa oman kuntansa organisaatiota, mikä tässä on nostettu keskeiseksi tekijäksi. On otettava huomioon valtion ohjaus ja valvonta määrärahojen jakajana Museoviraston kautta. On myös mietittävä Museoliiton merkitystä. Se ei ole kuitenkaan niin keskeinen toimija, kun kyseessä on taidemuseo. Toisaalta Suomessa on Valtion taidemuseo, joka on asetettu lailla johtavan museon asemaan kehittämään valtakunnan taidemuseoalaa. Valtion taidemuseo on ollut ja on edelleen norminantaja taidemuseoasioissa.³⁸ Yhteisö-parametri tarkoittaa myös yleisöyhteisöä eli kävijöitä ja kaupunkilaisia, jotka loppujen lopuksi museon veronmaksajina omistavat. Näin Joensuun taidemuseo on ankkuroitu ympäristöönsä kaikki näkökulmat huomioon ottaen. Suuri osa työtä on ollut selvittää ja määritellä, mikä museo tai taidemuseo on.

1.4.2. TAIDEMUSEON KEHITTYMINEN PRISMAATTISENA DIALOGINA

Kun aihe Joensuun taidemuseon hallinnon ja organisaation kehittymisestä oli löytynyt, piti löytää suuntaa antavaa teoreettista kirjallisuutta. Tällaiseksi osoittautui Matti Mälkiän teos: "Hallintohistoria, hallintotiede, julkishallintotiede".³⁹ Se oli ensimmäisiä hakusanalla hallintohistoria löytyneitä teoksia ja vakuutti ideoillaan. Teoksen on julkaissut Tampereen yliopiston hallintotieteen laitos. Mälkiä kirjoittaa heti esipuheessa, että hallintotieteen tutkimuksen kiinnostus kohdistuu tulevaisuudessa hänen nähdäkseen yhä enemmän ennen muuta julkisiin ja voittoa tavoittelemattomiin organisaatioihin ja organisaatioryhmiin. Sellainen museo nimenomaan on. Keskiöön nousevat työn organisointi ja johtaminen, päätöksenteko ja suunnittelu. Mälkiä myös puolustaa tiukasti hallintohistoriallista lähestymistapaa.⁴⁰

³⁷ Vakkala 1998, s.8.

³⁸ Laki valtion taidemuseosta 566/2000. 1990 annetun lain mukaan Valtion taidemuseo toimi valtakunnallisena keskustaidemuseona, mutta 2000 annetussa laissa tämä velvollisuus poistettiin. Ateneumin taidemuseon ja Suomen taideakatemian vaikutus Joensuun taidemuseota perustettaessa on ollut tuntuva.

³⁹ Mälkiä 1995. Teoksen nimi kokonaisuudessaan: Hallintohistoria, hallintotiede, julkishallintotiede – Näkökohtia hallintotieteen, julkishallintotieteen ja hallintohistorian sisältöön sekä hallintohistoriallisen tutkimuksen asemaan julkishallintotieteen kentällä.

Teoksen lopuksi Mälkiä esittelee prismaattisen mallin, lähestymistavan tai teorian, joka on hänen mukaansa vielä hajanainen ja keskeneräinen, mutta lähestymistapana nimenomaan hallintohistoriallinen. Idea on alun perin Fred W. Riggsin, mutta Mälkiä on yhteistyössä edellisen kanssa kehittänyt mallia edelleen.⁴¹ Taustalla on pyrkimys ymmärtää nykypäivän hallinnollisten järjestelmien toimintaa ja niiden toimintaan liittyvien ongelmien historiallis-sosiaalista perustaa. Hallintojärjestelmät tulee Mälkiän mukaan ymmärtää 1) rakenteellis-funktionaalisina kokonaisuuksina, 2) ekologisina järjestelminä, 3) monisäikeisinä, kehittyvinä kokonaisuuksina ja 4) ristiriitoja sisältävinä ja sisäisiä jännitteitään jatkuvasti poistamaan pyrkivinä.⁴²

Malli sopii tähän tutkimukseen oivallisesti. Tutkimuksen lähtökohtanahan on ymmärtää nykyaikaisen taidemuseon historiallista taustaa. Ensinnäkin taidemuseota pitää käsitellä funktionsa kautta. Perustehtävä on tutkia, säilyttää, kerätä ja esitellä taidetta. On mielenkiintoista tietää kuinka tästä tehtävästä on eri vuosikymmeninä selvitty ja kuinka taidemuseon organisaation rakenne on vastannut funktiota ja millaisia vaatimuksia kaupunki tai Museovirasto tai kuka tahansa on asettanut museolle. Toiseksi hallintojärjestelmät⁴³ ovat ekologisii eli tilanne- eli kontekstisidonnaisia.⁴⁴ Joensuun taidemuseo organisaationa on osa historiallista, poliittista, sosiaalista, kulttuurillista ja taloudellista toimintaympäristöään. Tähän liittyy myös organisaation sisäinen tilanne ja ilmapiiri.

Organisaatiot ovat jatkuvassa muutoksessa ja niiden eri osat kehittyvät eri tahtia, monimutkaistuvat ja eriytyvät. Ominaisuus kuuluu niiden perusluonteeseen. Näiden muutosten syyt liittyvät aina toimintaympäristöön, mutta vaihtelevat osittain. Joensuun taidemuseon ollessa kyseessä pääsee aloittamaan ihan alusta, jolloin osia oli vähän ja pystyy ehkä jopa selvittämään organisaation laajenemisen ja sen eri osien

⁴⁰ Mälkiä 1995, 3, 49-51.

⁴¹ Vanhassa ilmeisesti vara parempi. Mälkiän teoria perustuu Fred W. Riggsin 1961, 1964, 1973 ja 1978 julkaisemiin kirjoituksiin sekä keskusteluihin tutkijoiden kesken.

⁴² Mälkiä 1995, s.52-53.

⁴³ Pidän Joensuun taidemuseon organisaatiota hallintojärjestelmänä.

⁴⁴ Mälkiä 1995 s.53.

muotoutumisen syyt. Tätä analyysia ei luonnollisestikaan voi tehdä analysoimatta kahta edellistä aluetta. Uusi rakentuu aina vanhan päälle.⁴⁵

Viimeinen eli neljäs perusidea vaikuttaa mielenkiintoisimmalta. Mälkiän mukaan Riggs tarkoittaa ristiriitaisuudella järjestelmän eri osien yhteensopimattomuutta, joka aiheuttaa hallinnollisia ongelmia. Nämä eri osat ovat syntyneet erilaisista lähtökohdista, niillä on keskenään ristiriitaiset rakenteet tai funktiot tai ne toimivat toisilleen vastakkaisten periaatteiden mukaan.⁴⁶ Juuri tästä ilmeisesti on kysymys, kun taide ja taiteilijat eivät sovi yhteen museolaitoksen kanssa, tai kun museon työntekijöiden mielestä kunnallishallinto on kielteisessä mielessä byrokraattista. Hallinnon kehittämässä on kysymys näiden hankausten poistamisesta ja yhteensovittamisesta eli hallinto on prismaattista; monisäikeistä ja moniselitteistä. Kaikessa yksinkertaisuudessaan Mälkiän muotoilema versio Riggsin mallista antaa hyvän selkärangan julkishallinnollisen kunnallisen taidelaitoksen historian tutkimukseen.

Toinen tulkintoihini vaikuttava seikka löytyi sattumalta. 1982 ilmestyi Annika Waenerbergin toimittama "Joensuun taidemuseo" –kirjanen. Siinä Waenerberg mainitsee ikään kuin sivulauseessa, että Joensuun taidemuseo on syntynyt dialogina kaupungin ja lahjoittajien välillä.⁴⁷ Lause jäi kummittelemaan "jonnekin takaraivoon", josta se ryöpsähti esille erään arkistopäivän päätteeksi kimppu kysymyksiä seuranaan. Entäpä jos tämä dialogi onkin laajempaa ja on jatkunut näihin päiviin saakka? Voiko taidemuseon kehityksen esittää ja ymmärtää vuoropuheluna eri osapuolten välillä ja mitä tai keitä nämä osapuolet ovat? Millaisia painotuksia on keskustelun eri osapuolilla ollut? Niinpä päätin yrittää nimetä ja määritellä tämän "näytelmän" roolihenkilöitä sekä analysoida heidän vuorosanojaan. Tästä syystä olen valinnut vain muutamia esimerkkejä prosesseista, jotka ovat keskeisiä Joensuun taidemuseon historiassa.

1960-luvulta oli helppo valita analysoitavaksi taidemuseon tilakysymys. Valinnat vaikeutuivat mitä lähemmäs nykypäivää tultiin. 1970-luvun alun keskeinen kysymys oli amanuenssin saaminen; ensin osa-aikaisena ja myöhemmin kokopäiväisenä.

⁴⁵ Mälkiä 1995, s.54-55.

⁴⁶ Mälkiä 1995, s.55.

⁴⁷ Waenerberg (toim.) 1982, s.3.

Vuosikymmenen loppua ja 1980-luvun alkua leimasi toisaalta laaja ammatillistuminen ja volyymin kasvu sekä alueellisen taidemuseotyön aloittaminen, toisaalta taidemuseon ”loppusijoituspaikan” löytyminen. Viimeinen käsiteltävä kokonaisuus on Tuomas Björkmanin eläkkeelle jääminen ja Joensuun museoiden jakaantuminen kahdeksi erilliseksi organisaatioksi. Pitää muistaa, että näkökulma on Joensuun taidemuseon. Kaupungin näkemykset tulevat esiin taidemuseon työntekijöiden suodattamana, heidän tuottamansa materiaalin kautta. Runkona analyysissä on pidetty jo edellä mainittu Marja-Liisa Rönkön taidemuseohistorian jaottelu perustamis-, muotoutumis- ja murrosvaiheisiin.⁴⁸

Tutkimuksen perusteleminen hallinto- tai organisaatiohistorialliseksi kaikin osin on varsin hankalaa. Ongelmalliseksi sen tekee esimerkiksi kyseessä olevan organisaation koko. Aluksi yksihenkilöinen organisaatio ei ole tuottanut sellaista lähteistöä tai yleensäkkään toiminut niin, että hallinto olisi korostunut ja erotettavissa muusta toiminnasta. Lähteistön luonne on myös sellainen, että hallinnon esiinkaivaminen on mahdotonta ja todellakin, tarpeetonta.

2. PERUSTAMISVAIHEEN DIALOGI – TOIMINTATILA TEKEE MUSEON

2.1. JOENSUUN TAIDEMUSEON PERUSTAMINEN

2.1.1. TESTAMENTTILAHJOITUKSET AVAAVAT KESKUSTELUN

Joensuun taidemuseo on perustettu tavallaan tyhjästä. Kaupungilla oli oma taidekokoelma, mutta museota ei ollut perustettu 1960-luvun alkuun tultaessa. Taidemuseon perustamisen ratkaisi kaksi suurta testamenttilahjoitusta, Olavi Turtiaisen ja Arla Cederbergin. Ensin mainittu olisi mennyt Suomen taideakatemialle, jos museota ei olisi perustettu. Luonnollisesti lahjoituksia ei voitu päästää kaupungin ulottumattomiin, joten taidemuseo perustettiin. Tai kuten Annika Waenerberg muotoilee toimittamassaan ”Joensuun taidemuseo” –kirjasessa; ”Kokoelmien laatu ja volyymi olivat sitä luokkaa, että muu ratkaisu kuin taidemuseo olisi ollut niiden sijoituspaikkana kohtuuton.” 1964 taidemuseo sai vielä akateemikko Onni Okkosen omaisilta

⁴⁸ Rönkkö 1999, s.17.

lahjoituksena suuren kirjaston ja sen sisustukseen kuuluneet taide-esineet ja edelleen 1972 varsinaisen taidekokoelman. Hallinnollisesti museo siis perustettiin 1962, mutta varsinaisia perustajia ovat olleet edellä mainitut keräilijät.⁴⁹

Joensuun kaupunki sai tiedoksi 11.8.1961, että apteekkari Olavi Turtiainen oli määrännyt taidekokoelmansa, kirjastonsa, huonekalunsa, itämaiset mattonsa ja flyygelinsä kaupungille. Turtiainen oli kuollut toukokuussa. Hän oli asettanut tiukat ehdot testamentissaan lahjoitusten saamiselle. Hänen kokoelmastaan piti perustaa erillinen museo, jota ei saanut yhdistää mihinkään toiseen museoon. Kokoelman teokset piti saada esille vuoden määräajassa. Museonhoitajan tuli olla ehdottoman ammattitaitoinen ja kokoelmaa kartuttaessa oli käytettävä apuna Suomen taideakatemian hyväksymää asiantuntijaa.⁵⁰ Joensuussa päätettiin, että perustetaan taidemuseo, jonka alaosastona Turtiaisen taidekokoelmat toimivat.⁵¹

Olavi Turtiaisen testamentti oli päiväyksen mukaan laadittu lokakuussa 1960 eli vain kahdeksaa kuukautta ennen hänen kuolemaansa.⁵² Turtiainen varmasti tunsi paikallisen kulttuurielämän toimittuaan kaupungissa apteekkarina vuosia. Hän myös osallistui vilkkaasti mm. teatteritoimintaan.⁵³ Hän oli taiteen harrastajana todennäköisesti seurannut paikkakunnan taidemuseokehitystä tai paremminkin sen paikallaan polkemista. Jo 1930 vahvistetussa Pohjois-Karjalan museon johtosäännössä oli mainittu yhtenä tehtävänä taidenäyttelyiden järjestäminen. Vasta 1960 saatiin taidenäyttelytoiminta alkamaan.⁵⁴ Museolla oli vain yksi osa-aikainen työntekijä, mutta vakainaistamisesta puhuttiin jo 1950-luvun lopulla. Asia joutui kuitenkin jäihin.⁵⁵ Taidemuseon perustaminen koettiin kuitenkin Pohjois-Karjalan museon johtokunnassa tärkeäksi ja siinä mielessä Olavi Turtiaisen testamentti tuli oikeaan aikaan, lykkäämään

⁴⁹ Waenerberg (toim.) 1982, s.3.

⁵⁰ Joensuun kaupungin kunnalliskertomus 1961, s. 240-241.

⁵¹ Joensuun kaupungin kunnalliskertomus 1962, s. 232.

⁵² Joensuun kaupungin kunnalliskertomus 1961, s. 241.

⁵³ Elmgren-Heinonen 1974, s. 13-14. Turtiainen sai apteekkarin oikeudet Joensuuhun 1945 ja muutti takaisin kotikaupunkiinsa asuttuaan vuosia Helsingissä. Jo muuttaessaan Turtiainen oli Elmgren-Heinosen mukaan puhunut leikkimielisesti omasta "galleriastaan".

⁵⁴ JKA, Museoiden johtokunta, Pöytäkirjat, 23.9.1960.

⁵⁵ JKA, Museoiden johtokunta, Pöytäkirjat, 7.8.1958, 12.2.1959 ja 14.9.1959.

kehitykseen vauhtia.⁵⁶ On vaikea sanoa, olisiko taidemuseota perustettu ollenkaan tai ainakaan vielä 1962 ilman Turtiaisen ja Arla Cederbergin lahjoituksia.

Mielenkiintoinen yksityiskohta Turtiaisen pikkutarkassa testamentissa oli, että hän vaati Joensuulta lahjan saajana monia toimia, mutta jos kaupunki olisi jättänyt ottamatta lahjan vastaan olisi kokoelma mennyt Suomen Taideakatemialle ilman enempää vaatimuksia. Turtiaiselle akatemia edusti ylintä asiantuntijuutta taidemuseoalalla, mikä varmasti piti paikkansakin. Toisaalta hän varmasti halusi taata taidemuseon perustamisen mahdollisimman yksityiskohtaisilla ohjeilla. Eihän Joensuun kaupunki voinut jättää vastaanottamatta näin houkuttelevaa lahjoitusta mahdollisista kuluista huolimatta. Turtiainen saattoi luottaa järkipäiseen ahneuteen laatiessaan ohjeita. Taideakatemia olisi samoissa asioissa saanut toimia "parhaaksi katsomallaan tavalla".⁵⁷

Arla Cederbergin kokoelma tuli Joensuun kaupungille melko samaan aikaan Turtiaisen kokoelman kanssa. Kaupunginhallitus sai tiedon testamentista tammikuun lopulla 1962. Arla Cederberg oli jo 1954 laaditussa testamentissaan määrännyt Joensuun kaupungille kaikki "museoon soveltuvat" taideteoksensa. Perikunnan pyynnöstä Ateneumin taidemuseon intendentti Aune Lindström oli arvioinut ja valinnut Joensuuhun sopivat teokset.⁵⁸ Sarianne Soikkonen kirjoittaa gradussaan, "Arla Cederberg – kerääjä ja kokoelma", Joensuun taidemuseosuunnitelmista ja perustamiseen johtaneista tekijöistä. Sekä silloinen Pohjois-Karjalan museon museonhoitaja Tuomas Björkman että teokset lopulta Helsingistä noutanut kaupunginkamreeri Eero Rantanen muistelivat, että lahjoituksesta ei olisi ollut etukäteen mitään neuvotteluja, vaan se tuli kaupungille suurena yllätyksenä.⁵⁹ Jälleen siis käytettiin ulkopuolista arvioitsijaa, joka sai määrittellä Joensuun taidemuseon esineistöä. Voi siis sanoa, että Joensuun taidemuseon perusta kokoelmatasolla luotiin Suomen taideakatemiassa ja Ateneumin taidemuseossa. Arla Cederberg oli testamenttinsa laatinut jo 1954, jolloin ei ollut vielä aavistustakaan taidemuseosta. Ehkäpä hänkin halusi osaltaan vaikuttaa taidemuseon perustamiseen

⁵⁶ Esimerkiksi, JKA, Museoiden johtokunta, Pöytäkirjat, 20.10.1959, "Taideteosten ripustusseinämien hankkiminen" ja 7.12.1960, "Tulevan taidemuseon sijoituspaikka ja eri osastot".

⁵⁷ Joensuun kaupungin kunnalliskertomus 1961, s. 241. Sinänsä tiukat jälkisäädökset eivät ole harvinaisia ja ne ovat aiheuttaneet hankaluuksia edunsaajatahoilleen eli kaupungeille.

⁵⁸ Joensuun kaupungin kunnalliskertomus 1962, s. 52.

⁵⁹ Soikkonen 2001, s.71.

Joensuuhun. Toisaalta tähän liittyy mielenkiinto lapsuuden kotiseudun kulttuurielämää kohtaan ja toisaalta halu säilyttää oma kokoelma kokonaisuutena ja saada se pysyvästi näytteille.

2.1.2. JOHTOSÄÄNTÖ JA ENSIMMÄINEN ORGANISAATIO

Turtiaisen ja Cederbergin testamenttilahjoitukset johtivat Joensuun museotoimen uudistamiseen. 1962 museonhoitaja Björkman sai tehtäväksi Joensuun museoiden ohjesäännön laatimisen. Siinä häntä avusti Suomen Museoliitto.⁶⁰ Perustettiin Joensuun museot, johon kuuluivat Pohjois-Karjalan museo ja siihen liitetty Laatokan Karjalan museo sekä Joensuun taidemuseo, jonka erikoisosastona toimi Turtiaisen taidekokoelmat⁶¹. Toiminnan tarkoituksiksi muotoiltiin ensimmäisessä pykälässä "tarjota kaupungin asukkaille tilaisuus tutustua oman kaupunkinsa ja maakuntansa menneisyyteen, luontoon sekä maakunnalliseen että muuhun taiteeseen".⁶² Yksi syy taiteen erotteluun kahdeksi ryhmäksi voisi olla jälleen Olavi Turtiaisen testamentti. Hän nimittäin vaati, että karttuessaan ja laajetessaan kokoelma ei saisi saada maakunnallista tendenssiä taiteellisen kustannuksella. Hankinnoissa tuli ottaa huomioon vain ja ainoastaan taiteelliset arvot.⁶³

Johtosäännössä eriteltiin tarkkaan museotoiminnan kehykset ja tavoitteet, mutta myös museoiden hallinto. Museotoimen hallinnosta huolehti museoiden johtokunta⁶⁴, joka toimi suoraan kaupunginhallituksen alaisuudessa. Johtokunnan jäsenet valitsi kaupunginvaltuusto ja heidän tuli olla "museo- ja taidealaa tuntevia tai harrastavia" henkilöitä. Johtokunnan toimintakaudeksi tuli luonnollisesti valtuustokausi ja sen sihteerinä ja esitysten tekijänä toimi museoiden johtaja.⁶⁵ Pohjois-Karjalan museosta oli huolehtinut osa-aikainen museonhoitaja, mutta työnkuvan laajetessa ja monipuolistuessa taidelahjoitusten myötä, perustettiin kokopäiväinen museoiden

⁶⁰ JKA, Museoiden johtokunta, Pöytäkirjat, 15.3.1962.

⁶¹ Testamentin mukaan Turtiaisen kokoelmaa ei saanut yhdistää muuhun museoon. Näin syntyi erikois- tai alaosastokäytäntö.

⁶² Mm. Joensuun kaupungin kunnalliskertomus 1962, s.232.

⁶³ Joensuun kaupungin kunnalliskertomus 1961, s. 240.

⁶⁴ Aiemmin siis Pohjois-Karjalan museon johtokunta. Vaikka nimi on johtokunta, asiallisesti kyseessä oli lautakunta.

⁶⁵ Joensuun kaupungin kunnalliskertomus 1962, s.233-234.

johtajan virka. Siihen valittiin museonhoitaja Tuomas Björkman virkaa auki julistamatta.⁶⁶

Lähteissä Joensuun museoiden ja taidemuseon perustaminen vaikuttaa varsin kivuttomalta. Kaupunki toimi, kun sen oli pakko. Käytännön toimissa se turvasi lähimpään alan asiantuntijaan eli museonhoitaja Björkmaniin. Björkman taas haki asiantuntemusta ja tukea Museoliitosta, joka oli auktoriteetti museoasioissa ja etenkin museoiden kehittämistä koskevissa asioissa 1960-luvulla. Museoliitossa oltiin kiinnostuneita nimenomaan hallinnollisista kysymyksistä.⁶⁷ Todennäköisesti liitossa oltiin kiinnostuneita juuri niistä ongelmista, joiden kanssa "kentällä" kamppailtiin.

2.2. KAMPPAILU TOIMITILOISTA

2.2.1. TAIDEMUSEO KESKUSTELUN OSAPUOLEKSI

Voisi sanoa, että käytännössä Joensuun taidemuseo perustettiin nimenomaan "paperilla". Sopivien toimitilojen löytyminen aiheutti ongelmia, eikä museota voinut katsoa olevan olemassa ilman jonkinlaista sijoituspaikkaa. Kaikissa suunnitelmissa sijoituspaikan löytyminen oli etusijalla. Björkman haki tukea Museoliitosta, koska organisaatio vaati perinpohjaista suunnittelua.⁶⁸ Se, että Tuomas Björkman toimintakertomuksessakin otti esille neuvon hakemisen esille, kertoo Joensuun museoiden asemasta ja merkityksestä. Kun perustettiin museo, tuli sillä olemaan oma roolinsa ja itseisarvonsa kaupungin päätöksenteossa. Toisaalta museon asemalle haettiin vahvistusta Museoliitosta. Tilanne ei siis vielä ollut vakiintunut. Raadollisesti ajatellen perustamisasiassa haluttiin toimia parhaalla mahdollisella tavalla ja turvata toiminta tuleville sukupolville. Tilanne näytti varmasti mielenkiintoiselta, Turtiaisen lahjoitus antoi tarkat määreet museon perustamisesta ja toiminnasta, mutta ehkä kuitenkin kaupungin puolesta olisi aluksi riittänyt pelkkä nimellinen perustaminen.

⁶⁶ Joensuun kaupungin kunnalliskertomus 1962, s.237-238.

⁶⁷ Vilkuna 1998, s.110. Liiton toiminta muotoutui jäsenistönsä tarpeiden mukaan. 1963 Museoliiton keskushallitus pani vireille sääntöjen uudistuksen. Säännöt olivat vuodelta 1923 ja käytännön työ oli vanhentanut ne. 1967 hyväksytyjen sääntöjen mukaan Museoliiton tarkoitus oli olla jäsenistönsä tukena mm. hallinnollisissa kysymyksissä. Vanhoissa säännöissä oli puhuttu vain kulttuuriperinnön säilyttämiseen tähtäävästä toiminnasta.

Kunnalliskertomukset eivät ole ihmisten suosikki lukemistoa, vaan lähinnä byrokratia laatii ne omaan käyttöönsä, vaikka ne julkisia ovatkin. Voi siis olettaa, että luottamusmiehet eli kaupunginvaltuutetut lukivat museoiden vuosikertomukset. Ilmeisesti museossa koettiin tärkeäksi tämä julkaisukanava, koska asioihin otettiin tiukastikin kantaa. Museoiden piti näyttää vuosikertomuksissa mahdollisimman vetovoimaisilta, jotta ne saivat huomiota osakseen kaupunginvaltuustossa. Esimerkiksi vuoden 1962 toimintakertomuksessa museoiden johtaja Tuomas Björkman summasi Joensuun museoiden perustamiseen johtaneita tekijöitä ja muistutti miten tärkeä sija museoilla on kulttuurikaupungissa, josta saattaa tulla myös korkeakoulukaupunki.⁶⁹ Tämä seikka oli luonnollista tehdä julkiseksi, koska ensinnäkin kaupunki halusi Itä-Suomen korkeakoulun sijoituspaikaksi ja toiseksi oli valmis panostamaan korkeakoulun saadakseen. Kolmanneksi museoiden kasvu oli mahdollista sitoa tähän kehitykseen. Museoiden oli siis alusta lähtien perusteltava ja todistettava olemassaoloon sekä merkitystään määrärahoja varten.

Voi myös pitää paikkansa, että Pohjois-Karjalan museosta ei ollut juuri ollut kuluja Joensuussa ja taidelahjoitusten myötä piti havahduttaa päättäjiä, että toiminta saatiin alkuun. Pohjois-Karjalan museon olemassaoloon oli totuttu. Se oli toiminut pitkään vapaaehtoistyövoiman varassa ja vasta 1959 museoon oli palkattu osa-aikainen museonhoitaja. Taidelahjoitukset panivat vauhtia koko Joensuun museotoimen kehitykseen. Pelkkä kokoelmien olemassaolo ja näytteille asettaminen ei riittänyt taidemuseoksi, tarvittiin tilaa säilytykseen ja konservointiin sekä vaihtuville näyttelyille, kokoelmien kartuttamisestakin piti tehdä suunnitelma. Ensimmäinen ja suurin ongelma oli nimenomaan taidemuseon sijoituspaikka. Museo tarvitsi ympärilleen seinät ja seinien sisään tarpeeksi tilaa.

Ensimmäisen puheenvuoron olivat käyttäneet testamenttilahjoittajat Olavi Turtiainen ja Arla Cederberg, ensimmäinen tarkkoine vaatimuksineen ja toinen hieman vaatimattomimmin. Kaupunki oli näille vastannut myönteisesti ja näin keskustelun keskeinen osapuoli eli Joensuun taidemuseo alkoi muodostua 1960-luvun aikana. 1963 museoiden johtaja kirjoitti toimintakertomukseen, että kulunut vuosi oli ollut

⁶⁸ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1962, s. 1.

taidemuseotyön kannalta merkityksellinen.⁷⁰ Toiminta saatiin alkuun, kun saatiin tilat Turtiaisen kokoelmalle Rantakatu 8:sta, joka oli entinen tyttölyseo.⁷¹ Ensimmäiseksi päätettiin tuoreet taidekokoelmat kortistoida Ateneumin mallin mukaan.⁷² Tässäkin siis luotettiin maan ”ykköstaidemuseoon”.

Seuraavana vuonna 1964 Björkman muotoili toimintakertomukseen: ”Voidaan todeta, että kaupunki on suonut museoille hyvät toimintamahdollisuudet”.⁷³ Björkman kiitteli etenkin vuotuisen talousarvion tarkoituksenmukaistumista vähitellen. Kiiteltään kaupungin päättäjiä hän aloitti ”mutta-osuuden”. Museohuoneisto oli edelleen liian pieni ja taidemuseotoimintaan kuuluvaa vaihtuvien näyttelyiden järjestämistä ei voitu aloittaa. Tilat olivat riittämättömät pitkän tähtäyksen ohjelman mukaiseen museotyön kehittämiseen ja näyttelyt olivat hajallaan ympäri kaupunkia.⁷⁴ Lupaavasti alkanut museotoimen rakentaminen pysähtyi.

Jälleen lahjoittaja puuttui keskusteluun. Akateemikko Onni Okkosen perikunta lahjoitti 1964 Joensuun taidemuseolle akateemikon työhuoneen eli taidekirjaston ja sinne sijoitetut taideteokset ja –esineet.⁷⁵ Joensuun taidemuseo kasvoi jälleen ja museoiden johtajalla alkoi olla ongelmia kokonaisuuden hallitsemisessa liian pienissä tiloissa. Jorma Heinonen Suomen Museoliitosta vieraili Joensuussa ja tutustui museonjohtajan laatimiin museosuunnitelmiin antaen ”arvokkaita ohjeita niiden kehittämiseksi”.⁷⁶ Tämä osoitti jälleen museoiden tuloksellisuutta ja sitä, että valtakunnan tasollakin katsottiin, että jotakin olisi tehtävä Joensuun museotoimen kehittämiseksi. Jälleen vierailu ja neuvot siis mainittiin vuosikertomuksessa, jolle todennäköisesti toivottiin mahdollisimman paljon lukijoita.

⁶⁹ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1962, s. 2.

⁷⁰ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1963, s. 1.

⁷¹ Joensuun kaupungin kunnalliskertomus 1963, s. 526-527. Tiloista oli muuttanut pois Vapaaopisto, jonka tilalle tuli Joensuun kaupungin taidekokoelma. Rakennuksessa toimi myös kirjasto. Nykyään rakennus on konservatorion käytössä.

⁷² JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1963, s. 3.

⁷³ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1964, s. 1.

⁷⁴ Joensuun kaupungin kunnalliskertomus 1962, s. 636-639. Rantakatu 8:aan oli siis saatu vain Turtiaisen kokoelma näytteille. Arla Cederbergin kokoelma oli sijoitettu Pohjois-Karjalan museon tiloihin Karjalan talolle. Sen alta oli pitänyt purkaa kulttuurihistoriallista näyttelyä eli käytännössä viinanpoltoa ja kaskiviljelyä esittelevät vitriinit, mikä mainitaan erikseen vuosikertomuksessa.

⁷⁵ Nieminen (toim.) 2001, s.17.

⁷⁶ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1964, s. 5.

2.2.2. PUOLINAINEN RATKAISU

Taidemuseo saatiin hät'hätää auki Turtiaisen testamentissaan antamassa määräajassa.⁷⁷ Museo sijoitettiin entisen tyttölyseon tiloihin, mutta tilat olivat jo valmiiksi riittämättömät, eivätkä vastanneet aikansa nykyaikaisen taidemuseon vaatimuksia. Kunnalliskertomusten mukaan taidemuseon tilakysymys ratkesi 1966. Taidemuseon aineisto eli kokoelmat sekä toiminta saatiin yhteen tilaan eli Rantakatu 8:aan, jonne oli aiemmin sijoitettu vain Turtiaisen kokoelma.⁷⁸ Näin siis julkisesti, mutta pinnan alla käytiin kiihvasta sanailua taidemuseosta ja sen tiloista.

Vuoden 1965 lokakuussa museoiden johtokunta lähetti kaupunginhallitukselle kirjeen. Rantakatu 8:sta oltiin saamassa lisää tilaa taidemuseon tarpeisiin, mutta johtokunta halusi muistuttaa, että taidemuseon jo olemassa olevat kokoelmat täyttäisivät museon saman tien. Johtokunta huolehti jo etukäteen mahdollisia tulevia lahjoituksia, jolloin ongelmia ilmeni jälleen. Ilmeisesti seuraavaa suurta lahjoitusta eli Okkosen perikunnan lahjoitusta tiedettiin jo odottaa. Johtokunta asennoitui kaupungin suunnitelmiin remontoida Rantakatu 8:aan lisää taidemuseotiloja myönteisesti, mutta halusi myös Pohjois-Karjalan museolle ajanmukaiset tilat. Johtokunta väläytti kirjeessään myös kokonaan oman taidemuseorakennuksen hankkimisen mahdollisuutta. Ja jälleen vedottiin Joensuun kehitykseen kulttuurikaupunkina ja pyrkimykseen päästä yliopistokaupungiksi.⁷⁹ Näin siis jo 1965. Oma taidemuseorakennus saatiin kuitenkin vasta 1980-luvun alussa.

Tilakysymys ei kuitenkaan saanut ratkaisuaan vielä 1965. Seuraavan vuoden toimintakertomuksessa Björkman totesi, että kuluneen vuoden tärkeimpinä asioina johtokunnan kokouksissa oli käsitelty tilakysymyksiä.⁸⁰ Enempää hän ei asiasta siinä yhteydessä mainitse, mutta kun tutkii kaupunginhallitukselle lähteneitä kirjeitä löytää tiukkasävyistä tekstiä. 25. elokuuta 1966 museoiden johtokunta lähetti

⁷⁷ Testamentin mukaan museohuoneiston piti olla valmiina puoli vuotta, ja museon toiminnassa täysi vuosi sen jälkeen kun jälkisaädöksestä oli tullut lainvoimainen. Turtiaisen taidekokoelmat avattiin yleisölle 24.2.1963 Rantakatu 8:n kolmannessa kerroksessa. Joensuun kaupungin kunnalliskertomus 1961, s. 241 ja 1963, s. 243.

⁷⁸ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1966, s. 1.

⁷⁹ JKA, Museoiden johtokunta, lähteneet kirjeet, museot – kaupunki, 6.10.1965.

kaupunginhallitukselle ”uhkauskirjeen”, jossa se käytti Turtiaisen testamenttia aseena. Edellisenä vuonna taidemuseolle jo luvatut tilat olivat sovittua pienemmät ja Turtiaisen taidekokoelma oli pitänyt varastoida odottamaan. Johtokunnan mukaan se ”tuskin oli lahjoittajan tarkoitus”.⁸¹

Mielenkiintoista on, että kaupungin hallinto reagoi kirjeeseen nopeasti. Mahdollista on, että tila-asioista oli ollut puhetta jo aiemmin, sillä museoiden johtaja kutsuttiin keskustelemaan kaupunginjohtajan kanssa jo seuraavana päivänä eli 26. elokuuta 1966. Tämä ilmenee kaupungin arkkitehtitoimistolle 16. syyskuuta lähteneestä kirjeestä. Kirjeen mukaan museoiden johtaja sai keskustelun yhteydessä määräyksen tutkia yhdessä arkkitehtitoimiston kanssa, millaiset mahdollisuudet olisi muuttaa Joensuun lyseon rakennus museokäyttöön.⁸² Rakennukseen oli tarkoitus remontoida tilat sekä taidemuseolle että Pohjois-Karjalan museolle sekä mahdollisesti kaupungin arkistolle, viimeksi mainittua museoiden johtaja Tuomas Björkman piti huonona ratkaisuna.⁸³

Kirje on pitkä ja seikkaperäinen, mutta kirjoittajan mukaan sisältää vain pääasiat. Kirjeen mukaan pelkkä rakennukseen liittyvä selvitystyö oli suuritöinen, mutta jos asiassa haluttiin ratkaisu, piti suunnitelman ja aineiston siihen liittyen olla konkreettista. Muuten museot eivät koskaan pääsisi väliaikaisiksi katsottavista tiloistaan. Ratkaisun tekisi kaupungin luottamusmiesjohto, eikä ollut epäilystäkään etteikö niin suuri satsaus museoiden hyväksi vaatisi tehokasta valmistelua.

Joensuussa suunniteltiin siis taidemuseon, kulttuurihistoriallisen museon ja kaupunginarkiston yhdistämistä saman katon alle. Tosin Björkman ei arkkitehtitoimistolle osoittamansa kirjeen mukaan kannattanut arkiston sijoittamista museoiden yhteyteen. Kirjeestä saa myös sen kuvan, että museoiden johtaja kannatti Pohjois-Karjalan museon sijoittamista entiseen kruunun viljamakasiiniin eli Pielisjoenlinnaan. Suunnitelmat lyseorakennuksen suhteen hautautuivat kaupungin

⁸⁰ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1966, s. 2.

⁸¹ JKA, Museoiden johtokunta, lähteneet kirjeet, museot – kaupunki, 25.8.1966.

⁸² Joensuun lyseon rakennus oli tulossa kaupungin haltuun. Lyseon rakennus sijaitsee osoitteessa Kirkkokatu 23 ja siinä taidemuseo toimii nykyään.

⁸³ JKA, Museoiden johtokunta, lähteneet kirjeet, museot - kaupunki 16.9.1966.

hallintoon.⁸⁴ Ehkäpä kyseessä oli kuitenkin liian suuri menoerä, eikä aika ollut kypsä museoasioille. Varsinkin kuin museoiden johtajan kirjeessä esittämät sinänsä kohtuulliset vaatimukset uudenaikaisen museon toimitilojen suhteen saattoivat asiaan vihkiytymättömästä tuntua kohtuuttomilta. Etenkin kun tilavaatimuksia ja –tarvetta vertaa jo olemassa olleisiin joensuulaisiin museoihin.⁸⁵

Marraskuussa 1966 kaupunginhallitus päätti korjata Rantakatu 8 tiloja taidemuseon käyttöön. Tämä ilmenee esimerkiksi Björkmanin kaupungin rakennustoimistolle lähettämästä kirjeestä.⁸⁶ Korjaustyöhön haluttiin ryhtyä mahdollisimman nopeasti, jotta taidemuseo saataisiin viimein valmiiksi ja edustuskelpoiseksi. Tilat olivat jo valmistuessaan liian pienet ja esille laitettut kokoelmat täyttivät ne kokonaan. Björkman harmitteli asiaa kirjeessään Tapani Raittilalle.⁸⁷ Ratkaisu kuitenkin tyydytti museoiden johtajan joksikin aikaa ja toiminnan painopiste siirtyi vuosikertomusten mukaan Pohjois-Karjalan museon tilakysymyksen ratkaisemiseen. Taidemuseo jäi hetkeksi taustalle 1960-luvun viimeisinä vuosina.

Kun uudistunut ja laajentunut taidemuseo avattiin yleisölle 1967, oli avajaisissa puhumassa Olavi Turtiaisen testamentin mukaan määrätty taideasiantuntija eli Tapani Raittila. Hän puhui taidemuseotyön vaatimuksista ja kehui, että Joensuun taidemuseolla oli viimein kaikki edellytykset kunnossa. Käytännössä tämä tarkoitti kronologisesti etenevää suomalaisen ja ulkomaisen taiteen kokoelmaa, vaihtuvia näyttelyitä, kartutusohjelmaa ja tutkijan huonetta sekä taidekirjastoa. Avajaisten myötä taidemuseo sai myös paljon huomiota paikallisessa lehdistössä.⁸⁸

⁸⁴ Lähteneiden kirjeiden arkistokansiosta löytyi Björkmanin selvityspyynnön ohella päiväämätön lausunto, johon on käsin kirjoitettu, että se on Kaupungin arkkitehdin lausunto Rantakatu 8:n ja Pielisjoenlinnan soveltuvuudesta museotarkoituksiin. Jos selvitys on tehty Björkmanin pyynnön jälkeen syksyllä 1966, kuten voi olettaa, on siitä lyseorakennus pudotettu jo kokonaan pois. Siinä puhutaan vain Kirjastotalosta eli entisestä tyttölyseosta eli Rantakatu 8:sta sekä Joensuun sotilaspiirin esikuntarakennuksesta eli entisestä suojeluskuntatalosta eli Pielisjoenlinnasta, joka alun perin on ollut kruunun viljamakasiini.

⁸⁵ Björkman listasi tarpeita arkkitehdille: näyttelytilat, työhuoneet hänelle ja muille mahdollisille henkilökunnan jäsenille, vaihtuvien näyttelyiden purkamista ja pakkaamista varten tilat, konservointi- ja huoltotöitä varten huone sekä kahvio, joka nykyaikaiseen museoon kuului jo silloin.

⁸⁶ JKA, Museoiden johtokunta, lähteneet kirjeet, museot – kaupunki, 8.11.1966. (Kaupunginhallituksen kokous oli ollut edellisenä päivänä.

⁸⁷ JKA, Museoiden johtokunta, lähteneet kirjeet, museot – muut, 10.9.1969.

⁸⁸ Taidemuseoon avaamiseen liittyviä otsikoita: Karjalainen 18.2.1967 ”Taidemuseolla tyydyttävät näyttelytilat Joensuussa – laajennustyötä viimeistellään”, Karjalainen 25.4.1967 ”Taidemuseohuoneisto

Taidemuseon perustaminen ei siis todellakaan ollut yhdellä valtuuston puheenjohtajan nuijan kopautuksella valmis. Museossa kyllä tiedettiin eli museoiden johtaja ja johtokunta tiesivät, millainen Joensuun taidemuseon olisi pitänyt olla. Kunnallishallinnossa näiden tarpeiden perusteleminen ei aina ollut yksinkertaista. Tavallaan oli hyvä, että taidemuseolla oli Turtiaisen tarkka testamentti ja sen vaatimukset, joihin vedota keskustelussa kaupungin kanssa. Taidemuseolle syntyi jo heti alussa itseisarvo, jolla se eteni päätöksenteossa. Kirjallisen lähteistön mukaan näyttää jopa siltä, että taidemuseo vei huomion pois Pohjois-Karjalan museosta, joka jäi hieman varjoon ainakin uudistusten suhteen.

Koko 1960-luku meni taidemuseon perustamiseen, eikä kulttuurihistoriallisen museon tilanne parantunut, vaikka Björkman piti esillä sen ongelmia toimintakertomuksissa taidemuseokysymysten ohella. 1968 vuosikertomuksessa Björkman kirjoittikin, että kulunut vuosikymmen oli ollut taidemuseon perustamisen aikaa.⁸⁹ Vuosien aikana oli päästy paljon eteenpäin Joensuun museotoimessa, perusta oli saatu valettua. Seinät oli saatu taidekokoelmien ympärille ja seuraavaksi piti saada lisää henkilökuntaa. 1960-luvun lopulla huomio alkoi kääntyä ulospäin suuntautuvaan toimintaan. Museoksi ei riittänyt esillä oleva kokoelma ja seinät sen ympärillä.

2.3. MUSEON PERUSTAMINEN LOI JÄNNITTEITÄ

1960-luvulla luotiin ja vakiinnutettiin Joensuun museoiden ensimmäinen organisaatorakenne, jossa jo oli eriytetty museon eri toimialat toisistaan. Tämä ”yhden miehen organisaatio” ei kuitenkaan toiminut. Huomio oli joko taidemuseossa tai Pohjois-Karjalan museossa, mutta ei voi sanoa, että molemmille olisi riittänyt aikaa tasapuolisesti ja yhtäaikaisesti. Oli siis luonnollista, että heti kun museo-organisaatio saatiin perustettua ja taidemuseolle seinät ympärille, alkoi museon muotoutuminen toiminnasta käsin. Eikä toiminta voinut muotoutua saati kasvaa ilman lisätyövoimaa eli

avataan ensi kuussa”, Karjalan maa 25.4.1967 ”Joensuun taidemuseon tilat valmistumisvaiheessa”, Karjalainen 19.5.1967 ”Taidemuseon valmistuminen on merkittävä edistysaskel”, Karjalan maa 19.5.1967 ”Taidemuseon tulee olla ulospäin avautuva ja aktiivinen”, Pohjois-Karjala 20.5. ”Taidemuseon avajaiset”.

⁸⁹ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1968, s. 1.

käytännössä amanuenssia. Julkisestikin vaadittiin aktiivista työtä yleisön taideharrastuksen aktivoimiseksi. Museon ”tulisi pystyä herättämään muiden mielenkiintoa omiin kokoelmiinsa, toimia itse ja virittää toimintaa ympärilleen”. Taidemuseo ei saanut unohtua edustavaksi, mutta mahdollisimman halvaksi näytteeksi paikallisen kulttuurielämän valveutuneisuudesta.⁹⁰

Ensimmäinen organisaatio rakenteen tasolla jäi pelkäksi kaavaksi. Se ei ollut toiminnallinen yksikkö, koska resursseja muodon mukaiseen toimintaan ei ollut. Organisaatorakenne leimasi museotoimen jaottelun ja leimaa sitä edelleen. Taidemuseotyön ja kulttuurihistoriallisen museotyön samankaltaisuuksien asemesta keskityttiin erilaisuuteen. Osaksi tähän vaikutti henkilökunta. Jos palkattua henkilökuntaa oli, se oli joko etnologiaan tai kulttuurihistoriaan keskittyntä tai taidehistorian koulutuksen saanutta. Joensuun tapauksessa on selvää, että kulttuurihistorian koulutuksen hankkinut johtaja käytti taidemuseoasioissa alku aikoina ulkopuolisia asiantuntijoita ja heti kun tuli mahdolliseksi alkoi vaatia taidehistorian asiantuntijaa amanuenssiksi. Tämän tuli keskittyä taidemuseon toimintaan ja koululaisyhteistyöhön.

Joensuun kontekstista on muistettava, että paikkakunnalla toimi taidetoimikunta, joka järjesti taidenäyttelyitä vielä pitkään taidemuseon jo ollessa olemassa. Myös museoiden johtokunta painotti 1960-luvulla taidemuseotoimintaa. Tämä selittyy luonnollisesti suurilla taidelahjoituksilla, joten jälleen päästään lahjoittajien merkitykseen Joensuun taidemuseon kehitykselle. Itse asiassa erityisesti korostuivat Olavi Turtiaisen testamentin määräykset. Testamentin mukaan asiantuntijana käytettiin kuvataiteilija Tapani Raittilaa, joka oli ollut vaikuttamassa kokoelmaan jo keräilijän eläessä. Tavallaan Turtiaisen kokoelma kasvoi ja täydentyi Raittilan kokoelmana.

Prismaattisen lähestymistavan kannalta on mielenkiintoista pohtia Joensuun taidemuseon perustamisvaihetta. Heidän mukaansa hallinto sisältää ristiriitoja ja pyrkii jatkuvasti purkamaan sisäisiä jännitteitä. Joensuun taidemuseon tapauksessa näyttäisi kuitenkin, että kulttuurihallinnon määrittäessä eli museotoimen organisoituessa alkoi

⁹⁰ Valkonen 1966, s. 634-636.

syntyä ristiriitoja. Syntyi ristiriita kahden museon kesken ja syntyi ristiriita museotoimen vaatimusten ja koko kaupungin hallinnon kesken.

3. MUOTOUTUMISVAIHEEN DIALOGI – TOIMINNALLISEKSI TAIDEMUSEOKSI

3.1. 1970-LUVUN TAIDEMUSEO

Manifestin omainen "Muuttuva museo" -artikkelikokoelma⁹¹ summasi hyvin 1970-luvun käsityksiä, arvoja ja kehityssuunnitelmia museoalaa koskien. Kokoelma julkaistiin 1975 ja se sisälsi 25 museoalaa sivuavaa artikkelia sekä museoesineiden käsittelyoppaan. Erityisen mielenkiintoisia ovat taidemuseoita käsittelevät artikkelit; Taisto Ahtolan "Paikallisen taidemuseon tehtäväkentästä" ja Sakari Saarikiven "Suomen kuvataidemuseot". Teos on aikanaan hankittu myös Joensuun museoiden kirjastoon ja ulkonäöstä päätellen sitä on myös luettu, joten sillä lienee ollut merkitystä suunniteltaessa museotoiminnan tulevaisuutta Joensuussa.

Sakari Saarikivi kirjoitti taidemuseoiden tilanteesta 1970-luvun alkupuolella nojaten 1973 valmistuneeseen Kuvataiteen koulutus- ja museotoimikunnan mietintöön.⁹² Hän halusi kiinnittää huomion museoiden julkisen tuen tarpeeseen. Selvityksen mukaan kunnat maksoivat 1972 museoiden toiminnasta 42 prosenttia ja valtio 21 prosenttia. Edellä mainittu toimikunta esittikin, että valtio kattaisi 50 prosenttia museon toiminnan kannalta välttämättömistä menoista, jotta epämääräisyyksistä ja epävarmuudesta päästäisiin. Saarikivi suri myös ammatillisesti koulutetun henkilökunnan vähyyttä.⁹³ Esimerkiksi Joensuun museoissa oli 1970-luvun alussa vain yksi museoammatillinen työntekijä eli museonjohtaja ja suuret toiveet toisen saamisesta. Viimein 1974 saatiin puolipäiväinen amanuenssi, jonka vastuu alueeksi tuli taidekokoelmat ja -näyttelyt.⁹⁴

Saarikivi kirjoitti "kärkkäästi" myös kuntien ja niiden omistamien museoiden suhteesta eli käytännössä taidemuseoiden taloudesta. Hänen mukaansa Suomen taidemuseolaitos

⁹¹ Nissinen ja Rissanen (toim.), 1975.

⁹² Saarikivi 1975, s. 148. (Kuvataiteen koulutus- ja museotoimikunnan mietintö, 1973/119)

⁹³ Saarikivi 1975, s. 149.

⁹⁴ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1974, s.1. Amanuenssi toimi myös kulttuurilautakunnan sihteerinä.

oli kasvuvaiheessa, kuten olikin, mutta kuntien taloudesta päättävissä elimissä ei vielä kylliksi tajuttu taidemuseoiden merkitystä ja tarpeita.⁹⁵ Joensuun molemmat museoviranhaltijat osallistuivat 1975 Espoossa järjestettyyn kunnallisen museopolitiikan seminaariin, joten tähän epäkohtaan kiinnitettiin kyllä huomiota.⁹⁶ Saarikiven mukaan tietämättömyys hankaloitti myös tilaongelmia, joista yleisesti kärsittiin. Taidemuseoiden tilat eivät olleet ajan tasalla; näyttelytiloja tarvittiin lisää, mutta ennen kaikkea olisi pitänyt panostaa työskentelytiloihin. Saarikiven vaatimukset⁹⁷ olivat hyvin samansuuntaiset Joensuun museoiden johtajan Tuomas Björkmanin jo 1966 määrittelemien vaatimusten kanssa.⁹⁸ Joiden mukaan Joensuussa ei siis toimittu.

Sakari Saarikivi kiinnitti huomiota myös museotyön arvioimiseen ja tulosten tuottamiseen. Hän harmitteli, että ainoa mitta oli kävijämäärien laskeminen ja tilastointi. Määrärahat myönnettiin tähän mittaan perustuen. Saarikiven mukaan kävijämäärän kasvu ei sinänsä ollut mikään tavoite, vaan olisi pitänyt keskittyä tarjontaan ja sen laatuun eli mitä kävijät näkivät ja kokivat museovierailunsa aikana.⁹⁹

Artikkelissaan Saarikivi kantoi erityistä huolta taidemuseoiden toiminnan tavoitteista. Hän summasi, että taidemuseon perustehtävät olivat samat kuin kaikilla museoilla; koota, tallettaa, julkistaa ja tutkia alansa esineistöä. Tähän tehtävään ei oltu kuitenkaan palkattu riittävästi ammattitaitoista henkilökuntaa. Perustehtävistä ensimmäinen, kattavan taidehistoriallisen kokoelman kokoaminen oli Saarikiven mielestä liian kallista suurimmalle osalle museoista. Hän ehdotti erikoistumista johonkin tiettyyn taiteenalaan tai oman alueen taiteeseen.¹⁰⁰ Joensuun taidemuseo syntyi Olavi Turtiaisen taidekokoelman ympärille ja testamentin ehdoissa oli nimenomaan määrätty, ettei kokoelma saa saada maakunnallista tendenssiä, vaan taiteellisten ansioiden tuli ratkaista.

⁹⁵ Saarikivi 1975, s. 149.

⁹⁶ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1975, s.8.

⁹⁷ Saarikivi 1975, s.149-150.

⁹⁸ JKA, Museoiden johtokunta, lähteneet kirjeet, museot – kaupunki, 16.9.1966.

⁹⁹ Saarikivi 1975, s.150.

¹⁰⁰ Saarikivi 1975, s.151.

Vaikka Saarikivi tavallaan ehdotti tallennusvastuun jakamista eri museoiden kesken, hän myös epäili alueellisuuteen keskittymisen mahdollisuuksia. Toisaalta hän taas syytti lahjoittajia taidemuseotyön vaikeuttamisesta vaatimuksillaan. Hän muistutti, että lahjoitukset olivat toivottavia, koska yleensä yksityiset kokoelmat sisältävät aarteita, joiden hankkimiseen museoilla ei ole hankintamäärärahoja, mutta lahjoittajien vaatimukset jatkuvasta esilläolosta kokonaisuutena olivat kohtuuttomia.¹⁰¹ Tähän oli törmätty Joensuussa heti Turtiaisen kokoelman siirryttyä kaupungin haltuun. Toisaalta, kuten aiemmin on todettu, pystyttiin testamenttia käyttämään aseena väittelyssä kaupunginhallinnon kanssa, kun ajettiin museon asioita.

Taideteosten tallettamisen eli toisen perustehtävän hoitamisen ongelmina Saarikivi piti riittämättömiä säilytystiloja, joiden tekniikka ei vastannut vaatimuksia, sekä taideteosten huoltamista eli konservointia. Näihin ei ollut panostettu hänen mukaansa, eikä panostettaisikaan, koska saatuja tuloksia ei pystytty mittaamaan ainakaan kävijämäärillä. Samaan aikaan julkistamisesta oli tullut yhä tärkeämpi museoiden toimiala; yleisöä varten oli pakko julkaista tietoa, esitteitä, luetteloita ja muuta informaatiomateriaalia. Työ vaati "jonkin verran" tutkimusta taustakseen, mutta varsinainen tieteellinen tutkimus rajoittui pakolliseen luettelointiin ja kortistointiin.¹⁰² Kuitenkin Saarikiven mukaan taidemuseon tehtäviin kuului oman alan eli taidehistorian tutkimuksen eteenpäin vieminen.

Näiden melko tutkimuksellisten perustehtävien ohella taidemuseoille oli annettu jatkuvasti paisuva vastuu näyttelyiden järjestämisessä. Tämä toiminta Saarikiven mukaan vei eniten museotyöntekijöiden aikaa. Samalla erilaiset lisäohjelmat, kuten konsertit ja lasten tilaisuudet vetivät väkeä museoihin ja kaunistivat kävijätilastoja, mutta Saarikiven mukaan tästä kärsi varsinainen museotyö eli perustehtävien hoitaminen. Hän piti oheistoimintaa ylimenokautena ja uskoi, että kaupunkeihin rakennettavien kulttuurin monitoimikeskusten myötä museoissa päästäisiin jälleen keskittymään oleelliseen. Saarikiven mukaan taidemuseot siis olivat ennen kaikkea taiteen säilytys- ja tutkimuskeskuksia ilman ”ylimääräisiä ohjelmanumeroita”.

¹⁰¹ Saarikivi 1975, s. 151-152.

Vastakkaisia näkemyksiä samassa "Muuttuva museo" -teoksessa taidemuseoiden tehtävistä esitti Taisto Ahtola artikkelissaan "Paikallisen taidemuseon tehtäväkentästä". Hän piti Saarikiven listaamia perustehtäviä museoiden ensisijaisina tehtävinä, mutta muistutti, että museot toimivat pääasiassa julkisin varoin ja niillä on velvollisuuksia yhteisöään kohtaan. Museon oli määrätietoisella näyttelytoiminnallaan tarjottava vaihtoehto ihmisten vapaa-ajan käyttöön. Ahtolan mukaan yleisö halusi aktiivista taidemuseopolitiikkaa ja oli alkanut vaatia toiminnallista taidemuseota jo 1950- ja 1960-luvuilla. Tämä oli johtanut useiden kunnallisten museoiden perustamiseen ja vilkkaaseen vaihtuvien erikoisnäyttelyiden järjestämiseen.¹⁰³

Myös Ahtola suri museoiden henkilökunnan vähyyttä. Hän toivoi, että museoiden virkailijat tuntisivat vastuunsa, jotta avoin ja virkeä taidemuseo herättäisi luottamusta sekä yleisössä että päättäjissä. "Kansa" ei taidemuseoilta kuitenkaan osannut vaatia mitään ennen kuin tiesi vaihtoehtoista. Ja näitä vaihtoehtoja oli pyrittävä tarjoamaan eli taidetta piti viedä kaikkien ulottuville syrjäseutuja myöten. Näyttelyissä piti pyrkiä laatuun ja valistuksessa vapaaehtoisuuteen, vaati Ahtola. Näin taidemuseot pääsisivät maineestaan suppean piirin kohtaamispaikkoina.¹⁰⁴

Ahtola päätti artikkelinsa toteamalla, että taidemuseon oli osoitettava yhteiskunnalle merkityksensä ja kehityttävä jatkuvasti. Hän kirjoitti jatkuvasta hyörinästä, joka on ymmärrettävä Saarikiven omassa artikkelissaan oheistoiminnaksi nimeämäksi tehtäväksi. Hyörinän keskellä olisi kuitenkin muistettava ensisijaisten perustehtävien hoitaminen tulevaisuuteen suuntautuen.¹⁰⁵ Toisin sanoen ja hieman kärjistäen Ahtolan mukaan yhteiskunnallinen merkitys ei voi muodostua perustehtävien hoitamisesta, vaan se tuli nimenomaan "hyörinästä".

Tällaisina nähtiin taidemuseoalan ongelmat ja mahdollisuudet 1970-luvun puolivälissä. Vaikka "Muuttuva museo" muistutti manifestia, se summasi hyvin museoväen näkemyksiä, toiveita ja pelkojakin. Mielenkiintoista on, että tekstit ovat säilyttäneet

¹⁰² Saarikivi 1975, s. 152.

¹⁰³ Ahtola 1975, s.15-16.

¹⁰⁴ Ahtola 1975, s. 16-17, 18.

¹⁰⁵ Ahtola 1975, s. 20.

ajankohtaisuutensa pian 30 vuotta. Kumpikin esille otetuista artikkeleista olisi voitu kirjoittaa ja julkaista vain muutama vuosi sitten. Tässä näkyy hyvin Marja-Liisa Rönkön nimeämä taidemuseoalan murros tai kriisi, jota on jatkunut 1970-luvulta uudelle vuosituhannele saakka.¹⁰⁶ Taidemuseotyö kyllä muotoutui ja laajeni, mutta perustehtäviä ei saatu koskaan nostettua museoiden ulkopuolella siihen asemaan, joka niille kuului. Yhteiskunnallinen arvostus ja merkitys alkoi 1970-luvulta alkaen tulla "oheistoiminnasta", joka koettiin museoissa perustehtäviin kuulumattomana. Taidemuseo jäi määrittelemättä niin, että kaikki olisivat tienneet kristallin kirkaasti, mikä se on.

3.2. LISÄLAHJOITUKSESTA ENSIMMÄISEEN AMANUENSSIIN

3.2.1. AKATEMIKKO OKKOSEN PERIKUNNAN LAHJOITUS JA SEN VALMISTELU

1960-luvun loppupuolella Joensuun taidemuseosta oli jo muotoutunut aktiivinen toimija Suomen museokentällä ja Joensuun kaupungin hallinnossa huolimatta museon "keskeneräisyydestä". Kun ensimmäiset taidelahjoitukset olivat saaneet aikaiseksi taidemuseon perustamisen ikään kuin pakkoraossa, oli taidemuseo seuraavan suuren lahjoituksen eli Onni Okkosen kokoelman kanssa jo tarkempi ja oli mukana valmistelemassa luovutusta. Lahjoittaja eli Onni Okkosen perikunta myös otti yhteyttä suoraan museoon kokoelma-asioissa. Perikunnan edustaja Helmi Kargus-Okkonen¹⁰⁷ lähestyi Joensuun museoiden johtajaa, joka alkoi valmistella kirjelmä-luonnosta, jolla lahjoittaja voisi lähestyä Joensuun kaupunkia. Tavoitteeksi tuli saada kokoelma esille 1972 mennessä.¹⁰⁸

Museoiden johtaja Björkman laati siis kirjelmän, jolla perikunta ehdotti kaupungin hallitukselle kokoelman lahjoittamista Joensuuhun. Käytännössä tämä tarkoitti, että Joensuussa tiedettiin odottaa lahjoitusta, jota valmisteli oma virkamies. Tämä virkamies näyttää halunneen, että sekä saaja että lahjoittaja olisivat tyytyväisiä. Erityisen tärkeä

¹⁰⁶ Rönkkö 1999, s.17.

¹⁰⁷ Nimi vaihtelee lähteissä, osassa se on kirjoitettu Okkonen-Kargus, osassa Kargus-Okkonen. Kyseessä on akateemikon leski.

¹⁰⁸ JKA, lähteneet kirjeet, museot - muut 7.6.1968.

lahjoitus oli museolle.¹⁰⁹ Perusteellisesti valmistellulla luovutuksella haluttiin varmistaa taidemuseon toimintaedellytykset. Pitää muistaa, että Joensuun taidemuseo toimi Rantakatu 8:ssa tiloissa, jotka olivat jo täynnä taidetta eikä uuden lahjoituksen teoksille ollut tilaa. Tuomas Björkman tunnustikin kirjeessään Tapani Raittilalle, että Okkosen perikunnan lahjoitus aiheutti hankaluuksia ja ainakin aluksi jouduttaisiin tekemään kompromisseja tilojen suhteen. Björkmanin mukaan ikävintä oli, että tilapäisnäyttelyille ei enää jäänyt yhtään tilaa. Hyvänä puolena hän piti pakkoa etsiä uudet tilat alkavan 1970-luvun aikana.¹¹⁰

Kesällä 1970 kaupunginvaltuusto päätti ottaa Okkosen perikunnan tarjoaman lahjoituksen vastaan.¹¹¹ Kesti kuitenkin vielä kaksi vuotta ennen kuin taidekokoelma saapui Joensuuhun.¹¹² Asiassa oli edetty hienovaraisesti ja rauhalliseen tahtiin. Perikunnan edustaja ja Björkman kävivät kirjeenvaihtoa asian tiimoilta ja museoiden johtaja myös vieraili Helsingissä Kargus-Okkosen luona. Kuitenkin kirjeenvaihdosta saa sen käsityksen, että lahjoittajan kannalta jäi myös selvittämättömiä asioita. Björkman nimittäin muistutti kirjeessään rouva Kargus-Okkosta, että näytteille asettamiseen liittyvät tilakysymykset olivat ”- - kaupungin johdon takana ja päätettävissä. Siinä asiassa en voi tehdä mitään.” Samassa kirjeessä hän myös pyysi perikuntaa tekemään Ateneumin taidemuseolle kirjallisen ilmoituksen sinne deponoitujen teosten siirtämisestä Joensuuhun.¹¹³

On liioittelua sanoa, ettei Björkman pystynyt tekemään mitään tilakysymyksen eteen. Tietysti mahdollisuudet olivat rajalliset ja tilakysymys näytti varmasti toisinaan epätoivoiselta. Varsinkin kun ponnistuksista huolimatta museoammatillisesti koulutettua lisätyövoimaa ei oltu saatu. Toisenkin kysymyksen marssijärjestys muuttuu varsin ymmärrettäväksi, kun miettii minkä kokoinen Ateneumin taidemuseo oli Joensuun taidemuseoon verrattuna. Kysymyksessä olivat kuitenkin taidehistoriallisesti

¹⁰⁹ Onni Okkonen oli eläessään ollut huolissaan taiteen saavutettavuudesta maakunnissa. Kuitenkaan hän ei kerännyt taidetta julkista kokoelmaa varten, vaan itseään varten. Oli luonnollista, että koko elämänsä tutkimus-, opetus- ja kirjoitustyötä tehneen taidehistorioitsijan työn ja elämän ohessa syntynyt kokoelma päätyi Joensuun taidemuseoon. Nieminen (toim.) 2001, s. 28-31.

¹¹⁰ JKA, Museoiden johtokunta, lähteneet kirjeet, museot – muut, 10.9.1969.

¹¹¹ JKA, Museoiden johtokunta, lähteneet kirjeet, museot – muut, 10.7.1969.

¹¹² JKA, Museoiden johtokunta, lähteneet kirjeet, museot – muut, 11.7.1972.

¹¹³ JKA, Museoiden johtokunta, lähteneet kirjeet, museot – muut, 11.7.1972.

hyvin arvokkaat teokset, muun muassa Bernardo Daddin teos 1200- ja 1300-lukujen taitteesta.¹¹⁴

3.2.2. ENSIMMÄISEN AMANUESSIN PALKKAAMINEN

Museoiden johtaja Tuomas Björkman otti ensimmäistä kertaa puheeksi oman amanuessin palkkaamisen vuoden 1970 vuosikertomuksessa. Jo aiempina vuosina oli palkattu ”amanuenssitasoista” työvoimaa tarpeen mukaan, mutta nyt esitettiin vaatimus viranhaltijasta julkisesti.¹¹⁵ Lisätyövoiman saaminen alkoi olla ehdottoman tärkeää, jotta Joensuun museot ja varsinkin taidemuseo pystyisivät täyttämään niille asetetut tavoitteet. Seuraavan vuoden toimintakertomuksessa taivuttelu jatkui: ”Joensuun kaltaisessa korkeakoulukaupungissa” oli panostettava myös museotoimeen. Björkman toivoi, että taide- ja kulttuurihistoriaan perehtynyt amanuessi keskittyisi taidemuseon hoitamiseen ja organisoisi sekä museoiden näyttelytoimintaa että koulujen ja museoiden yhteistyötä. Lisävakuudeksi hän vihjaisi lahjoitusten kartuttavan taidemuseon kokoelmia merkittäväällä tavalla lähivuosina.¹¹⁶ Oli siis ilmiselvää, että lisätyövoimaa kaivattiin kipeästi.

Vuoden 1972 toimintakertomukseen sisältyvässä yhteenvedossa Björkman nimesi kuluneen vuoden tasaisen kehityksen vuodeksi. Silloin saatiin Onni Okkosen perikunnan lahjoitus taidemuseolle. Tämä ei ollut kuitenkaan johtanut toimiin kaupungin taholta. Koska henkilökuntaa oli liian vähän, ei pystytty tekemään tutkimusta, ei järjestämään tilapäisnäyttelyohjelmaa eikä koulujen museokäyntiohjelmaa, harjoittelijoiden ottamisesta tai neuvontatyöstä puhumattakaan.¹¹⁷ Björkmanin mukaan aika meni rutiinityöhön ja sen ajan tasalla pitämiseen. Toimintakertomuksessa hän vetosi kaupunginvaltuustoon; eikö Joensuun museoilta haluttaisi vähän enemmän kuin pelkät vakinäyttelyt eli museoiden olemassa

¹¹⁴ Nieminen (toim.), 2001, s.41.

¹¹⁵ Mm. JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1968, s. 3.

¹¹⁶ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1971, s.1.

¹¹⁷ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1972, s.1, 8.

olo. Toisaalta museoiden johtaja hieman hyvitteli kaupungin hallintoa toteamalla, että museot ovat saaneet kiitettävästi varoja kaupungin varallisuuden huomioiden.¹¹⁸

1973 vuosikertomuksesta puuttuu vapaamuotoinen yhteenveto ja siinä pysytään tiukan asiallisella linjalla. Vaikuttaa siltä, että museoiden johtajalla ei ole ollut aikaa kirjoittaa toimintavuodesta aiemman kaltaisessa laajuudessa, sillä tapahtumia ja työtä oli paljonkin, mistään väli vuodesta ei ollut kysymys. Museoiden johtokunta oli esittänyt kaupunginhallitukselle jo edellisenä vuonna amanuenssin viran perustamista 1.1.1973 alkaen.¹¹⁹ Esitystä varten johtokunta oli päättänyt pyytää lausunnon Museoliitosta koskien Joensuun kaupungin museoiden työvoimatarvetta.¹²⁰ Lausunnossaan Museoliitto jälleen kerran määritteli museon tehtävät. Sen mukaan kokoelmien hoitaminen, kartuttaminen sekä esille laittaminen ei riittänyt, vaan oli oltava myös monipuolista tutkimus- ja opetustoimintaa. Lausunnossa Joensuun kaupungin museot määriteltiin merkittäväksi maakunnalliseksi kulttuurilaitokseksi. Liitto suositteli ainakin kahden amanuenssin palkkaamista. Lähitulevaisuudessa tulisi myös ajankohtaiseksi museolehtorin ja ammattitaitoisen konservattorin virkojen perustaminen.¹²¹

Museoiden johtokunnan esittämää amanuenssin virkaa ei perustettu ja museoiden johtokunta jatkoi asian parissa työskentelemistä 1973.¹²² Yksi syy museotoimen hitaaseen kasvuun henkilökunnan suhteen voisi olla yleinen virkamiehistön vähyys Joensuussa. Jopa kaupungin keskushallinto kangerteli 1960-luvulla, koska virkamiehiä oli liian vähän. Tilanne korjaantui vasta 1975.¹²³ Amanuenssia ei siis saatu, vaikka museoiden johtaja muistutti siitä vuosikertomuksissa kaikissa mahdollisissa yhteyksissä ja vaikka Joensuun taidemuseon kokoelmat karttuivat samaan aikaan merkittävällä lahjoituksella. Asiaa ei ratkaissut myöskään Museoliiton lausunto, jonka mukaan johtokunnan olisi pitänyt esittää kahden viran perustamista yhden sijaan. Tavallaan asian ratkaisi kulttuurilautakunnan perustaminen. Toimikunta, joka selvitti kulttuurilautakunnan perustamista, ehdotti että aluksi lautakunnan sihteeriksi

¹¹⁸ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1972, s.1.

¹¹⁹ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1972, s.2.

¹²⁰ JKA, Museoiden johtokunta, lähteneet kirjeet, museot - muut, 21.2.1972.

¹²¹ JKA, Museoiden johtokunta, saapuneet kirjeet, museot – muut, 20.3.1972.

¹²² JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1973, s. 1.

¹²³ Elsinen 1998, s.110.

määrättäisiin joku kirjastosta. Kaavailtu viranhaltija ei kuitenkaan suostunut, mutta toinen sentään ilmoittautui tehtävään.¹²⁴ Sihteerikysymyksen ratkaiseminen aiheutti ilmeistä päänvaivaa.

1974 vuosikertomuksessa yhteenveto jälleen on ja Björkman nimesi heti sen aluksi kuluneen toimintavuoden tavanomaiseksi. Tämä siitä huolimatta, että museot saivat viimein amanuenssin 1.6.1974 alkaen ja että Joensuussa järjestettiin taidemuseopäivät 16.-17.11.1974. Joensuuhun oli tarjottu valtakunnallisia taidemuseopäiviä jo vuodeksi 1973, mutta kaupunginhallitus ehdotti museoille, että talousarvioon varataan rahaa vasta vuodelle 1974 ja näin taidemuseopäivät siirtyivät vuodelle.¹²⁵ Amanuenssin palkkaamista museoiden johtaja sentään piti harvinaislaatuksena tapauksena jopa koko maan mittakaavassa.¹²⁶ Ehkäpä juuri valtakunnallisten taidemuseopäivien järjestäminen ja halu viedä ne kunnialla läpi olivat viimeinen niitti ja amanuenssi palkattiin vain viisi ja puoli kuukautta ennen museopäiviä.

Taidemuseotyöhön keskittyvän amanuenssin palkkaamisen yhteydessä uudistettiin luonnollisesti myös Joensuun museoiden johtosääntö. Sen mukaan amanuenssin tehtäväksi tuli tehdä esityksiä erikoisalansa kokoelmien kartuttamiseksi, huolehtia kokoelmien luetteloinnista, näytteillepanosta, varastoinnista ja hoidosta. Hänen vastuulleen tuli oppaiden ja kuva-aineistojen laatiminen sekä näyttelytoiminnan organisoiminen, samalla hänen tuli avustaa samoissa tehtävissä museoiden johtajaa. Lisäksi hänen tuli tehdä tutkimuksia. Museotyötä varten hän saattoi varata puolet virkaajastaan, sillä puolet oli johtosäännön mukaan varattu kulttuurilautakunnan sihteerin tehtävien hoitamiseen.¹²⁷ Ilman eri korvausta hän myös toimi johtajan viransijaisena lomien aikana ja taidehankintatoimikunnassa sihteerinä. Björkmankin totesi vuoden 1974 vuosikertomuksessa, että mahdollisuuksia näiden kaikkien tehtävien tehokkaaseen toteuttamiseen ei ollut.¹²⁸

¹²⁴ Elsinen 1998, s.199-200.

¹²⁵ JKA, Museoiden johtokunta, lähteneet kirjeet, museot – muut 28.11.1972.

¹²⁶ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1974, s. 1. Amanuenssiksi valittiin yht. kand. Ulla Huhtamäki.

¹²⁷ Kulttuurilautakunta perustettiin syyskuussa 1973. Se toimi tavallaan kulttuurialan kehittämislautakuntana kaupunginhallituksen alaisuudessa aivan kuten museoiden johtokunta tai säveltaiteen lautakunta, jonka vastuu alueena oli kaupunginorkesteri.

Museoiden johtokunnan laatima johtosääntö oli hyvin kaukana todellisuudesta. Toisaalta siinä määriteltiin toiminnantaso, jolla olisi pitänyt toimia Joensuun museoissa, mutta käytännössä vain muutamia tehtäviä voitiin hoitaa perusteellisesti. Johtosääntö oli todennäköisesti edellisen tapaan lähinnä Tuomas Björkmanin käsialaa ja kertoi museoalan virallisista tavoitteista 1970-luvun alkupuolella. Toisaalta vuosikertomuksessa Björkman kiitteli kaupunkia varsin tyydyttävistä määrärahoista ja väitti, että museot eivät paljon suurempaa toimintamäärärahaa pystyneetkään kuluttamaan. Samassa yhteydessä hän myönsi, että hankintamäärärahojen suuruus oli suhteellista; valtakunnallisesti ei oltu määritelty eri maakuntamuseoiden ”keräilysektoreiden painopisteitä” tai työnjakoa, jota odotellessa ei kannattanut suuria hankintoja tehdä.¹²⁹

Vuosikertomusten yleisen sävyn huomioon ottaen nämä muutamat lauseet vuoden 1974 vuosikertomuksessa ovat varsin ristiriitaisia. Miksi museoiden johtaja surkutteli amanuenssin puolipäiväisyyttä, jos samaan aikaan ei saatu toimintamäärärahoja kulumaan? Museoliiton mukaan Joensuun museoiden olisi pitänyt saada kaksi amanuenssia, molemmille museon vastuualoille oma ammattilaisensa ja Joensuun kaupunki päätti palkata yhden puolikkaan. Oliko tarkoituksena saada kaupunki tyytyväiseksi satsauksiinsa vai kävikö museoiden johtajalle vain vahinko, kun hän erehtyi kiittelemään rahavirtaa? Ristiriitoja amanuenssin palkkaaminen ja hänen työskentelynsä määrättyjen tehtävien hoitamiseksi ainakin herätti. Museot ja museoiden johtokunta ajautuivat 1970-luvun lopuksi kiistaan kulttuurilautakunnan kanssa. Sen sijaan työnjako museonjohtajan ja amanuenssin kesken ilmeisesti toimi, sillä amanuenssi alkoi 1976 alkaen osallistua museoiden johtokunnan kokouksiin taidemuseota ja taidehankintoja koskevien asioiden esittelijänä.¹³⁰

3.2.3. KIISTA AMANUENSSISTA KULTTUURILAUTAKUNNAN KANSSA

1976 vuosikertomuksessa Björkman kirjoitti lyhyesti mainiten neuvottelukokouksesta, jossa täsmennettiin amanuenssin työaika.¹³¹ Museoiden johtokunnan

¹²⁸ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1974, s. 1.

¹²⁹ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1974, s. 1-2.

¹³⁰ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1976, s.1.

¹³¹ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1976, s.2.

kokouspöytäkirjoista löytyy kuitenkin varsin tulikivenkatkuista tekstiä ja otteita kulttuurilautakunnan pöytäkirjoista. Ensin kiista koski amanuenssia ja museotyön dominoivaa osaa hänen työnkuvassaan. Itse asiassa kulttuurilautakunnan mukaan museot veivät kokonaan amanuenssin työajan, vaikka puolet olisi pitänyt varata lautakunnan sihteerin tehtävien hoitamiseen. Puolet amanuenssi-sihteerin palkasta tuli kulttuurilautakunnan budjetista.

Kulttuurilautakunta esitti, että amanuenssi Ulla Huhtamäki toimisi kaksi päivää viikosta lautakunnan sihteerinä ja loput kolme saisi Joensuun museot. Huhtamäki itse kuitenkin vastusti työajan jakamista nimenomaan museotyön merkitystä painottaen. Hänen mukaansa näyttelytoiminnan hoitamisesta tulisi mahdotonta työnjaon jälkeen. Taidemuseotyö oli luonteeltaan yleisöpalvelua, joten amanuenssin tuli olla museon käytössä kaikkina päivinä. Hänen mielestään oli selvää, että näiden kahden tehtävän yhdistäminen ei ollut onnistunut ratkaisu. Kulttuurilautakunta päätyi kuitenkin esittämään edellä mainittua työnjakoa ratkaisuksi ongelmaan.¹³²

Tilanne oli ilmeisen tulehtunut vielä seuraavana syksynäkin, kun museoiden johtokunta tiedusteli kulttuurilautakunnan halukkuutta jakaa taidemuseon aukipitäjän palkkakustannukset. Aukipitäjän toimenkuvaan kuului myös museoiden konekirjoitustyöt. Tämä olisi huolehtinut museoiden johtokunnan ehdotuksen mukaan myös kulttuurilautakunnan konekirjoitus- ja toimistotehtävistä, joita hänen tehtäväkseen todennäköisesti tuli joka tapauksessa, koska hän työskenteli Huhtamäen alaisuudessa. Museoiden johtokunnan mukaan kulttuurilautakunnan maksettavaksi olisi jäänyt kolmannes aukipitäjän palkasta. Johtokunnan mukaan kulttuurilautakunnan konekirjoitustöitä ei muuten saataisi järjestettyä joustavasti.¹³³

Käytännössä tämä tarkoittanee, että taidemuseon aukipitäjä hoiti kaikki museoiden konekirjoitustyöt ja todennäköisesti myös osan kulttuurilautakunnan konekirjoitustöistä. Tuskin amanuenssi Huhtamäkikään niitä ehti tehdä, kun ajattelee mitä kaikkea hänen tehtäviinsä taidemuseon amanuenssina ja kulttuurilautakunnan sihteerinä kuului. Ja ajankäytöstähän oli jo aiemmin käyty keskusteluja. Merkille pantavaa on myös eri

¹³² JKA, Museoiden johtokunta, Pöytäkirjat, 31.12.1975.

lautakuntien reviirien pienuus ja vaikeus toimia joustavassa yhteistyössä. Varsinkin kun muistetaan, että kyseessä on kuitenkin likeisesti toisiinsa liittyvät lautakunnat. Kulttuurilautakunta oli perustettu tulevan kulttuuritoimintalain hengessä, jota parhaillaan valmisteltiin ministeriötasolla. Laki saatiin lopulta vasta 1980-luvun alussa.

Henkilöstöpulaa ei alettu ratkaista, vaikka amanuenssin työajasta syntyi riitaa kulttuurilautakunnan kanssa. Johtokunta käsitteli amanuenssin viran kokoaikaistamista toistuvasti koko 1970-luvun ajan. Museoiden puolesta oli selvää, että puolipäiväisesti toimien ei tullut mistään mitään. Johtokunta ehdottikin viran kokopäiväistämistä 1.1.1976 alkaen.¹³⁴ Vaatimus toistui vuoden 1978 henkilöstösuunnitelmassa, mutta ei johtanut vielääkään toimiin.¹³⁵ Amanuenssin ja kulttuurilautakunnan sihteerin tehtäviä hoitanut Ulla Huhtamäki erosi vuoden 1978 syksyllä ja samassa yhteydessä johtokunta ehdotti jälleen kaupunginhallitukselle kokopäiväisen viran perustamista. Museoiden johtaja Björkman halusi myös lisätä johtosääntöön vaatimuksen taidehistorian laudaturista, mutta museoiden johtokunta ei katsonut sitä tarpeelliseksi.¹³⁶

Yhteistyötä lisäävää tehtävää toteuttaessaan kulttuurilautakunta siis riitaantui museoiden johtokunnan kanssa ja loppujen lopuksi kyse oli budjetoiduista määrärahoista ja niiden käytöstä eri osapuolien hyväksi kaikkia tyydyttävällä tavalla. Organisaatioon oli jälleen luotu ristiriita, joka vaati korjaamista, jotta organisaatio olisi selviytynyt sille annetuista tehtävistä. Kyse ei ollut siis vain museosta, vaan koko kunnallisesta kulttuurisektorista. Mainiota sinänsä, sillä kaupunginvaltuuston asettaman selvitystoimikunnan mukaan kulttuurilautakunnalle oli suuri tarve Joensuussa.¹³⁷

3.3. VALTION KULTTUURIPOLITIIKAN VAIKUTUS JOENSUUN TAIDEMUSEOON

¹³³ JKA, Museoiden johtokunta, Pöytäkirjat, 18.8.1976.

¹³⁴ JKA, Museoiden johtokunta, Pöytäkirjat, 5.6.1975.

¹³⁵ JKA, Museoiden johtokunta, Pöytäkirjat, 16.3.1977.

¹³⁶ JKA, Museoiden johtokunta, Pöytäkirjat, 16.11.1978. Vt. amanuenssin tehtäviä alkoi hoitaa Satu Lehtonen, joka oli toiminut aluemuseotutkijana 1.9.1978 alkaen.

¹³⁷ Elsinen 1998, s.199.

1970-luvulla kansallinen kulttuuri uudelleen organisoitiin; harrastus- ja yhdistyspohjaisesta toiminnasta tuli lakisääteistä hierarkkisesti johdettua toimintaa. Elettiin ”sosiaalisen yhdenvertaisuuden” nousun aikaa, joka johti valtiojohtoiseen sivistyspalveluiden kehittämiseen.¹³⁸ Museoviraston perustaminen ja museoalan aktivoituminen olivat osa 1970-luvun kulttuurialan kehitystä. Se oli yksi suurista keskitetyistä kulttuuriorganisaatioista. Museoviraston perustaminen 1972 tuntui myös Joensuun museoiden johtokunnan työskentelyssä. 1973 se antoi kaikkiaan neljä eri lausuntoa; Museotoimen aluehallintokomitean mietintöön sekä kolmeen eri tiedusteluun.¹³⁹ Käytännössä lausunnot lienevät olleet Tuomas Björkmanin käsialaa, joten ei ihme jos yhteenveto tai alustus jäi 1973 vuosikertomukseen kirjoittamatta.

Vuosikymmenen ”taidepoliittisesta” kehityksestä eli virallistumisesta ja hallinnollistumisesta kertoo se, että Joensuussakin vapaaehtoistoimija siirtyi sivuun. 1960-luvun ajan taidenäyttelytoimintaa oli hoitanut Joensuun Taideyhdistys ry taidemuseon perustamisesta huolimatta. Yhdistys oli saanut kaupungilta määrärahat toimintaan ja taidemuseon tilat olivat yhdistyksen käytettävissä. Käytännössä näyttelyitä tuli esimerkiksi Suomen taideakatemia valistusosastolta ja yhdistys hoiti pystytyksen ja purkamisen. He myös järjestivät omia näyttelyitään. Museolla itsellään ei ollut henkilökuntaa eikä rahaa taidenäyttelytoimintaan. Kuitenkin ratkaisua pidettiin väliaikaisena.¹⁴⁰

Tilanne muuttui 1970-luvun alussa. Myös Taideyhdistyksessä oltiin kiinnostuneita taidenäyttelytoiminnan tulevaisuudesta Joensuussa. Yhdistyksen väki oli huolissaan museon kyvyistä vastaanottaa Taideakatemia kiertonäyttelyitä, mutta halusi kuitenkin vapautuksen järjestelyistä.¹⁴¹ Taidemuseon kokoelmat olivat tasaisesti kasvaneet, mutta vaihtuvista näyttelyistä huolehtimiseen ei riittänyt resursseja. Kuitenkin toukokuussa 1972 museoiden johtaja tiedusteli kirjeitse Suomen taideakatemia valistusosaston kiertonäyttelyaikataulua. Björkmanin mukaan saattoi näyttelyiden järjestämisvastuu siirtyä jo syksyllä 1972 Joensuun museoille. Kirjeen mukaan asiasta oli menossa

¹³⁸ Vilkuna 1998, s.105.

¹³⁹ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1973, s. 1.

¹⁴⁰ Mm. JKA, Museoiden johtokunta, lähteneet kirjeet, museot – muut, 9.2.1971.

¹⁴¹ JKA, Museoiden johtokunta, saapuneet kirjeet, museot – muut, 12.11.1972.

keskustelemaan akatemian valistusosastolle myös Taideyhdistyksen toiminnanjohtaja taidemaalari Reino Rissanen.¹⁴² Henkilöresurssit rahasta puhumattakaan eivät olleet kuitenkaan lisääntyneet. Painetta taidemuseotoiminnan kehittämiseen lienee lisännyt taidemuseopäivien järjestäminen Joensuussa.¹⁴³

Taideyhdistyksen huolestuneille jäsenille vastattiin myöhemmin samana vuonna johtokunnan puolesta, että museot voisivat ottaa vastuulleen kiertävien näyttelyiden järjestelyt jo 1973 alkaen, jos kaupunki antaisi siihen resursseja sekä näyttely- että henkilöstömäärärahojen puitteissa. Muuten asia ei onnistuisi.¹⁴⁴ Viesti kertoo yksiselitteisesti siitä, että paineet taidemuseotoiminnan kohentamiseen olivat kovat, mutta rahaa ei ollut. Toisaalta vapaaehtoistoiminnan varaan taidemuseotyötä ei ilmeisesti haluttu jättää.

Yhteenveto puuttuu jälleen vuoden 1975 vuosikertomuksesta. Samaisen kertomuksen mukaan myös lausuntojen antaminen jatkui¹⁴⁵ ja johtokunta käsitteli paljon aluetaidemuseokokeiluun liittyviä kysymyksiä. Lokakuussa 1975 Valtion kuvataidetoimikunnan aluetaidemuseojaosto myös vieraili Joensuussa. Aluetaidemuseotoiminnalta odotettiin ilmeisen paljon ja se leimasi taidemuseon toimintaa ensin kokeiluna 1970-luvulla ja sitten lakisääteisenä toimintana varsinkin 1980-luvun ensimmäistä puoliskoa. Joensuussa aluetaidemuseokokeilu aloitettiin syksyllä 1977¹⁴⁶ ja seuraavana vuonna palkattiin näyttelysihteeri hoitamaan työtä kolmeksi kuukaudeksi.¹⁴⁷ Kulttuurialan valtiojohtoinen kehittäminen velvoitti kunnat järjestämään tiettyjä palveluita. Aluemuseojärjestelmään siirtyminen toi lisää varoja, mutta myös velvollisuuksia kaupungille. Aiemmin museoihin ei ollut liittynyt virallisia velvoitteita.

¹⁴² JKA, Museoiden johtokunta, lähteneet kirjeet, museot – muut, 23.5.1972.

¹⁴³ 16.-17.11.1974 Joensuussa ja Kolilla.

¹⁴⁴ JKA, Museoiden johtokunta, lähteneet kirjeet, museot – muut, 28.11.1972.

¹⁴⁵ Lausunnot Opetusministeriölle Konservointialan koulutustoimikunnan mietinnöstä ja Museovirastolle Aluemuseokokeilusta.

¹⁴⁶ Alvar Aalto –museosta lainattiin näyttely ”Asetelmia ja sommitelmia”. JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1977, s.9.

¹⁴⁷ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1978, s.8.

4. MURROSVAIHEEN DIALOGI – MUOTOUTUMINEN JATKUI KOKO 1980-LUVUN

4.1. KULTTUURIPOLIITTINEN KONTEKSTI

4.1.1. LAIT JA ASETUKSET – VALTIO JOHTI KESKUSTELUA

1970-luvun loppu ja 1980-luvun alku olivat valtionhallinnon tasolla taiteen ja kulttuurin tehostamisen aikaa. Säädettiin laki kuntien kulttuuritoiminnasta¹⁴⁸ ja perustettiin valtion rahoittama aluemuseojärjestelmä¹⁴⁹. Museovirasto julkaisi museopoliittisen ohjelman 1981 ja Museoasiain neuvottelukunta laati 1984 komiteamietintöinä luonnontieteellisten ja taidemuseoiden museopoliittiset ohjelmat.¹⁵⁰ Edellisen vuosikymmenen puolella oli valmistunut hallituksen taidepoliittinen selonteko¹⁵¹, ja vuosi museopoliittisen ohjelman jälkeen valmistui hallituksen kulttuuripoliittinen selonteko¹⁵². Viimeksi mainittu oli varsin laaja-alainen selvitys kulttuurista ja yhteiskunnasta sekä niiden yhteismerkityksestä sekä merkityksestä toisilleen 1980-luvun Suomessa. Selontekoa varten tilattiin kuusi asiantuntija-artikkelia, jotka julkaistiin 1983 yhdessä selonteon ja sitä seuranneen eduskuntakeskustelun kanssa ”1980-luvun kulttuuripolitiikan näköaloja” –teoksessa.¹⁵³ 1960- ja 1970-luvulla syntynyt kulttuurin demokratisoimiseen ja kulttuuridemokratiaan pyrkinyt kulttuuripolitiikka kanavoitui Suomessa nimenomaan kuntatasolle. Kulttuurin demokratisoimisella tarkoitettiin toimintojen hajauttamista ja palvelujen ulottamista kaikkien saavutettaville, ainakin periaatteessa. Kulttuuridemokratia tarkoitti mahdollisuutta määritellä itse, mitä kulttuuri ja taide ovat.¹⁵⁴

Kulttuuritoimintalakiin liittyvän asetuksen mukaan kuntiin piti perustaa kulttuurilautakunta tai määrätä sen tehtävät jollekin toiselle lautakunnalle. Tehtäviin kuului kunnassa harjoitettavan kulttuuritoiminnan seuraaminen, aloitteiden tekeminen ja lausuntojen antaminen. Sille kuului myös eri toimijoiden välinen yhteistyö ja

¹⁴⁸ Laki kuntien kulttuuritoiminnasta 1045/1980 ja Asetus 53/1981.

¹⁴⁹ Valtioneuvoston päätös museoiden valtionavustuksen perusteista 404/1979.

¹⁵⁰ Komiteamietinnöt 1984:63 ja 64.

¹⁵¹ Hallituksen taidepoliittinen selonteko 2.5.1978.

¹⁵² Hallituksen kulttuuripoliittinen selonteko 20.10.1982.

¹⁵³ Opetusministeriön julkaisuja 1983. Asiantuntijoina dosentti Olli Alho sekä professorit Erik Allardt, Matti Klinge, Yrjö Littunen ja Pertti Virmaranta.

¹⁵⁴ Karttunen 1990, s.15 ja Kangas 1983, s.16-17.

kulttuuritoimen kuntasuunnitelmaehdotuksen laatiminen. Sen kuului myös huolehtia kulttuuritoiminnan tiedotuksesta sekä tutkimus- ja selvitystyöstä ja päättää määrärahoista. Kulttuurilautakunnan koordinoiva asema kulttuurin suunnittelijana korostui lain myötä. Joensuussa kulttuurilautakunta oli toiminut jo vuosia ja sen tehtäväkentäksi oli muotoutunut kaikki se, mistä mikään toinen kulttuurialan lautakunta ei huolehtinut.¹⁵⁵ Lain myötä kulttuurilautakunnan asema korostui 1980-luvun aikana.

Jos kulttuuritoimintalaki legitimoivat kuntien roolin kulttuuripalveluista huolehtivana organisaationa ja asetti sen myös velvolliseksi niitä tuottamaan, asetti Valtioneuvoston päätös museoiden valtionavusta¹⁵⁶ kunnille myös velvollisuuksia. Valtion varoista tukea voitiin maksaa maakunnalliselle keskusmuseolle keskeisen museotyön käyttötalousmenoihin korkeintaan 50 prosenttia. Maakunnallinen museotyö maksettiin kokonaan, jos sen menot pysyivät annetuissa rajoissa. Museot virallistuivat ja byrokratisoituivat. Museovirasto alkoi valvoa valtionosuutta saavien museoiden toimintaa ja sille piti toimittaa muun muassa yksityiskohtaiset toimintasuunnitelmat, talousarviot ja henkilöstösuunnitelmat hakemuksen liitteenä, joten museoiden toiminnantaso määriteltiin melko tarkkaan.¹⁵⁷ Valtionosuuteen perustuva järjestelmä oli varsin tehokas. Ensinnäkin valtio pystyi ohjaamaan kuntien toimintaa haluamaansa suuntaan avustamalla rahallisesti tiettyjä kohteita. Ja toisaalta valtionosuudet maksettiin vain tulo- ja menoarvioon sisältyvien summien mukaan. Näin vaikutus toimintaan oli melkoinen.¹⁵⁸

Valtionhallinnon sanelema toiminta sai Joensuun taidemuseon hyppäämään kehityksessä loikalla eteenpäin. Valtioneuvoston päätöksen viidennessä pykälässä määriteltiin tuen saamiselle erityisiä ehtoja. Hakijamuseon johtosäännössä piti mainita, että museo toimii maakunnallisissa tehtävissä ja että Museoviraston linjauksia seurataan. Joensuun taidemuseon kannalta ratkaiseva oli kolmas ehto. Siinä ilmoitettiin, että hakijamuseolla piti olla ”vähintään kaksi koulutuksensa ja museokokemuksensa

¹⁵⁵ Kangas 1983, s.57, 88.

¹⁵⁶ Laki ja Asetus museoiden valtionosuuksista säädettiin viimein 1988 ja 1989 (1146/1988, 625/1989). Henkilötyövuosiin perustuva osuusjärjestelmä luotiin 1992 (729/1992 ja 1312/1992). Vilkuna 1998, s. 156, 210.

¹⁵⁷ Valtioneuvoston päätös valtionavustusten perusteista 404/1979.

¹⁵⁸ Kangas 1990, s.28.

puolesta pätevää päätoimista museoammattillista työntekijää”.¹⁵⁹ Ennen kuin valtionhallinto puuttui keskusteluun, Joensuun museoissa oli ollut puolitoista museoammattillista työntekijää vuodesta 1974 alkaen. Valtionavustuslaki sai aikaan virkojen perustamisen alta aikayksikön. Joensuun taidemuseoon perustettiin kaksi amanuenssin virkaa; ensimmäinen amanuenssi alkoi vastata kokoelmista ja toinen huolehti näyttelytoiminnasta.

4.1.2. TAIDEMUSEO KUNTASUUNNITTELUSSA

Kuntasuunnittelu alkoi 1970-luvun lopulla. Joensuun kaupungin yleistavoitteeksi ja päämääräksi tuli kehittää vuoteen 2000 mennessä kaupungista Itä-Suomen alueen maakunnan hallinnollinen, taloudellinen ja sivistyksellinen keskus. Tähän kuului koulutus- ja sivistyspalveluiden nostaminen vastaamaan korkeaa maakuntatasoa ja valtakunnallista tasoa.¹⁶⁰ Käytännössä tämä tarkoitti, että sivistystoimen keskeisiksi tehtäviksi tulivat keskiasteen koulutuksen sekä kulttuuri-, urheilu- ja nuorisotoimen kehittäminen. Kaupunginhallitus asetti toimikunnan laatimaan Joensuun kulttuuripoliittista ohjelmaa vuosiksi 1980-1985.¹⁶¹ Joensuun museot oli organisaationa iso osa tätä sivistyksellisen keskuksen kehittämistä.

Kuntasuunnitelman vuoden 1978 tavoiteosassa museoiden tavoitteet esiteltiin niin kuin asianomainen lautakunta eli Joensuun museoiden johtokunta oli tavoitteensa seuraavalle vuosikymmenelle esittänyt. Kulttuuripoliittinen ohjelma ilmestyi myöhemmin.¹⁶² Tilaongelmissa kamppailevan taidemuseon osuus luonnollisesti koski tämän ongelman ratkaisua. Suunnitelman mukaan vuosina 1980-1981 yritettiin saada kunnostetuksi entisen lyseon tilat Joensuun keskustassa taidemuseoksi, kuten tapahtuikin. Koska taidemuseo oli parhaillaan mukana aluetaidemuseokokeilussa, esitettiin, että esittely- ja näyttelytoiminta laajennettaisiin ulottumaan koko Pohjois-Karjalaan. Myös esineiden

¹⁵⁹ Valtioneuvoston päätös valtionavustusten perusteista 404/1979.

¹⁶⁰ Kuntasuunnitelma. Tavoiteosa 1980-luvulle. s.2.

¹⁶¹ Kuntasuunnitelma. Tavoiteosa 1980-luvulle. s. 23.

¹⁶² Kuntasuunnitelma. Tavoiteosa 1980-luvulle. s. 27.

hoitoon, konservointiin, arkistointiin, luettelointiin ja varastointiin kiinnitettiin huomiota. Tavoitteeksi tuli kokoelmien saattaminen tutkimuskäyttöön.¹⁶³

Kuntasuunnitelman tavoiteosaa tarkastettiin 1981. Tavoiteosan tehtävä tarkentui. Se oli "suunnitelma, jonka tehtävänä on luoda perusteet ja suuntaviivat kunnassa harjoitettavalle muulle suunnittelulle ja päätöksenteolle." Se oli luonteeltaan kunnallispoliittinen periaateohjelma. Kaupunginhallitus laati suunnitelmaa varten luonnoksen Joensuun yleiseksi toimintaperiaatteeksi ja hallintokuntia pyydettiin ottamaan huomioon nämä yleisen linjan kunnallispoliittiset tavoitteet ja toiminta-ajatus. Joensuusta ei enää pyritty kehittämään Itä-Suomen keskusta, vaan sitä kehitettiin yhtenä näistä kasvukeskuksista. Sivistystoimen, johon museotkin laskettiin, vapaa-ajan harrastusmahdollisuuksien kehittämistavoitteeksi tuli saavutettavaksi tekeminen. Palveluita tuli tarjota laajasti ja monipuolisesti kaikille kaupunkilaisille. Tarjonnan tuli olla sellaista, että jokainen voisi niihin osallistua omatoimisesti.¹⁶⁴ Tässä näkyi selvästi 1970-luvun kulttuuridemokratian aate.

Taidemuseon osalta tavoitteeksi tuli perusnäyttelyiden ohessa järjestää yksi vaihtuva näyttely jokaista kalenterikuukautta kohden. Opetus-, esitelmä- ja neuvontatyötä pyrittiin laajentamaan. Samaan aikaan Pohjois-Karjalan museo rimpuili omissa tilaongelmissaan, mutta toisaalta suunniteltiin myös koulumuseon ja luonnontieteellisen museon toiminnan aloittamista.¹⁶⁵ Suunnitelmat oli kirjattu vielä varsin yksityiskohtaisesti koko kaupunkia koskevaan tavoiteosaan. Taidemuseolta odotettiin valtavaa työmäärää, kun tavoitteeksi laitettiin 12 vaihtuvaa näyttelyä vuosittain. Toisaalta taidemuseolla meni loistavasti, sillä oli uudet tilat ja aktiivista ammattitaitoista henkilökuntaa. Näyttelytavoite vaikutti realistiselta sekä museoiden sisällä että ulkopuolella.

Joensuun museoiden ja taidemuseon sisällä kehityssuunnitelmat olivat hyvin monipuoliset. Huhtikuussa 1983 museoiden johtokunnassa käsiteltiin kehityssuunnitelmaa, joka käsitti 1980-luvun ja erityisesti vuodet 1984-1988.

¹⁶³ Kuntasuunnitelma. Tavoiteosa 1980-luvulle. s. 28, 30.

¹⁶⁴ Kuntasuunnitelman tavoiteosa 1982-1990. s. 1, 18.

¹⁶⁵ Kuntasuunnitelman tavoiteosa 1982-1990. s. 24.

Taidemuseon henkilökuntaa haluttiin lisätä vuosikymmenen loppuun mennessä museolehtorilla, konservattorilla ja Pohjois-Karjalan museon kanssa yhteisellä museomestarilla ja toimitilaa haluttiin kunnostaa lisää. Tutkimusta, näyttelytoimintaa ja julkaisemista kehitettiin jo ohjeellisen suunnitelman mukaan, mutta ennen kaikkea sekä taidemuseon että Joensuun museoiden kohdalla mainitaan erityiseksi tavoitteeksi amanuenssien vapauttaminen kaikenlaisesta hallintotyöstä niin, että heillä olisi mahdollisuus keskittyä tutkimukseen. Rutiini- ja tavanomaisiin töihin palkattaisiin pätevää työvoimaa ja amanuensseille jäisi vain töiden johto ja valvonta.¹⁶⁶

Syksyllä 1985 kaupunginvaltuusto hyväksyi kuntasuunnitelman tavoiteosan vuoteen 2000. Siinä sivistystoimen vastuunaan kuuluvien vapaa-ajan toimintojen tavoitteissa taidemuseota ei enää mainita erikseen ollenkaan. Joensuun museoita kehoitetaan pyrkimään mahdollisimman laajaan yleisöpohjaan.¹⁶⁷ Tämä ylimalkaisesti määritelty tavoite selittyy todella pitkällä suunnitteluajavälillä ja toteuttamisohjelmien tarkemmilla ohjeilla. Toisaalta tämä kertoo siitä, että museot olivat vieraantuneet kaupungin keskushallinnosta. Vain muutama vuosi aiemmin oli erikseen mainittu museota koskevissa suunnitelmissa kokoelman tutkimuksellisuus ja kartuttaminen sekä maakunnallinen näyttelytoiminta. 1980-luvun puolivälissä riitti viralliseen asiakirjaan laaja yleisöpohja. Ehkä suurta kävijämäärää pidettiin mittana tehokkaasta museotyöstä, joten lausuttiin vain tavoite, keinot jäivät museon omaksi huoleksi. Julkisesti, suureksi linjaksi, riitti suuri kävijämäärä, mutta hallintokunnan sisällä suunnittelu oli edelleen yksityiskohtaista.

4.2. TOIMINNAN KULTAKAUSI

4.2.1. VUOSIKYMMENEN ALUKSI LISÄÄ HENKILÖKUNTA JA UUDET TILAT

Taidemuseossa ammatillisen henkilökunnan lisääminen näkyi luonnollisesti toiminnan kasvuna ja kehittymisenä. Heti 1980 alkoi akateemikko Onni Okkosen kokoelman yksityiskohtainen tutkimus, taidemuseon teokset luettelointiin, Onni Okkosen kirjarkiston järjestäminen aloitettiin ja kirjastoa numerointeinen järjestettiin. Lisäksi

¹⁶⁶ JKA, Museoiden johtokunta, Pöytäkirja, 20.4.1983, liite 4.

luettelointiin niin kutsuttu kaupungin taidekokoelma.¹⁶⁸ Samaan aikaan oli valmistumassa uuden taidemuseorakennuksen remonti. Positiivisesta kehityksestä huolimatta museoiden johtaja muisti johdanto-osassa muistuttaa, että kehittäminen ei saisi loppua tähän vaan seuraavaksi pitäisi valmistautua konservaattorien palkkaamiseen. Ja jälleen taidemuseon tila-asioiden korjaantuessa kulttuurihistoriallisen museon epäsuotuinen tilanne korostui.¹⁶⁹

Vuoden 1981 vuosikertomuksen mukaan Joensuun taidemuseo oli entisestä Lyseosta saanut ”lopullisen upean sijoituspaikkansa”. Tilakysymys oli siis vihdoin loppuun käsitelty myös museon puolesta. Tämä johti taidemuseon kohti entistä ”pitkäjänteisempää työtä ja suunnittelua”.¹⁷⁰ Vuosikertomukset muuttuivat 1981 alkaen. Tekstissä alkoi vilahdella työtä ja toimintaa mittaavia sanoja: ”yksityiskohtaisempaa, asiantuntevampaa, tieteellisempää, tavoitteellista ja täysipainoista”. Vuoden 1982 vuosikertomuksen mukaan taidemuseon amanuenssit olivat yltäneet ”hohdokkaisiin tuloksiin” tutkimustöissä ja näyttelytoiminnassa. Joensuun taidemuseo oli aloittanut ulospäin suuntautuvan toiminnan vuoden 1982 alusta.¹⁷¹

1980 Joensuun taidemuseossa pidettiin taiteilija Oscar Parviaisen muistonäyttely. Näyttelyn tuottivat Parviaisten sukuseura ja Karjalaisen kulttuurin edistämisseätiö. Oscar Parviainen oli ollut alunperin pohjoiskarjalainen kuvataiteilija. Hänen taiteellinen jäämistönsä oli päätynyt Ruotsiin Malmöhön hänen toisen vaimonsa veljentyttärelle. Näyttelyn yhteydessä syntyi idea kokoelman lahjoittamisesta Joensuuhun. Parviaisen vaimo Emmy oli toivonut, että kokoelma säilyisi kokonaisuutena ja että se päätyisi Oscarin kotimaahan Suomeen. Taiteellinen jäämistö – maalauksia, piirroksia, grafiikkaa ja luonnoksia – lahjoitettiin Joensuuhun kahdessa osassa 1984 ja 1991. Siihen kuului yhteensä 1272 numeroa.¹⁷² Valtavalla lahjoituksella ei enää ollut niin suurta merkitystä kuin Joensuun taidemuseon alkukauden testamenttilahjoituksilla, jotka olivat johtaneet

¹⁶⁷ Kuntasuunnitelman tavoiteosa - Joensuu 2000. s. 13.

¹⁶⁸ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1980, s.2-4.

¹⁶⁹ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1980, s.1.

¹⁷⁰ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1981, s.1.

¹⁷¹ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1982, s.1.

¹⁷² Waenerberg 1996, s.3, 9, 212-213.

taidemuseon perustamiseen. Paremminkin Joensuun taidemuseosta oli tullut ”todellinen” taidemuseo, joka itsessään innoitti lahjoittamaan teoksia sen kokoelmiin.

Ei vain Joensuussa, vaan Suomessa yleensä museoyhteisö muuttui ammatillistumisen myötä. Asianharrastajat korvautuivat korkeakoulututkinnon suorittaneilla asiantuntijoilla.¹⁷³ Muutos ei kuitenkaan ollut kivuton. 1983 Museoalan ammattiliitto¹⁷⁴ antoi julkilausuman museokäsitteen hämärtymisestä ja museolaitokseen ja museotyöntekijöihin suunnatuista kohtuuttomista työpaineista. Lausuman mukaan museoissa jouduttiin tallentamisen ja tutkimisen ohessa suuntautumaan yhä enemmän tehostettuun näyttelytoimintaan, julkaisemiseen ja opettamiseen. Päättäjät myös odottivat aktiivista panosta alueilla, jotka eivät kuuluneet museotoimen piiriin; tällä tarkoitettiin muun muassa harrastuspiirejä ja edustustilaisuuksia. Erityisen ongelmalliseksi koettiin työskentely kulttuurilautakunnan alaisuudessa.¹⁷⁵

Joensuun museoiden johtokunta piti MAL:n lausuntoa ”todennäköisesti aiheellisena”. Sitä pidettiin 1960- ja 1970-lukujen kehityksen analyysinä ja synteisinä. Pöytäkirjaan merkittiin myös Joensuun museoiden johtokunnan käsitys museotyöstä: ”...museotyö on aika paljon luovaakin työtä. Ja luovuus on – niin kerrotaan – harvemmille annettu etuoikeus (ja räsitus). Eipä siis ihme, että työn eteen jätetty nuori yksilö, jolla ei ole kunnollista koulutusta museoalalle (luovuudenkin lahjan ollessa heiveröisehkön) voi tiedon, ammatillisen taidon ja varsinkin työn ytimen tajuamisen puutoksessa joutua keräämään itseensä tarpeettoman paljon työpaineilyjämiä. – Mutta näyttääpä valtakunnassamme olevan varaa näin menetellä. Ollaan kai niin hyvinvoipia!”¹⁷⁶ Museoiden johtokunnan kannanotossa tiivistyy hyvin museotyön 1980-luvun tunnelmat ja se määrittelemättömyyden ongelma, joka museotyötä leimasi. Björkman palasi aiheeseen 1983 vuosikertomuksen johdanto-osassa toteamalla, että museoala pysyy epämääräisenä ja hämäränä päättäjien silmissä niin kauan kunnes alalle luodaan selkeät nimikkeet ja järkipäriäinen koulutus.¹⁷⁷

¹⁷³ Vilkuna 1998, s.193.

¹⁷⁴ MAL, perustettiin 1969 valvomaan ja edistämään jäsentensä ammatillisia; palkkausta ja työehtoja koskevia sekä yhteiskunnallisia etuja.

¹⁷⁵ JKA, Museoiden johtokunta, Pöytäkirjat, 1.6.1983, liite 2.

¹⁷⁶ JKA, Museoiden johtokunta, Pöytäkirjat, 1.6.1983.

¹⁷⁷ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1983, s.1.

4.2.2. TEHOKAS ALUETYÖ

Joensuun taidemuseo nimettiin aluetaidemuseoksi 1.5.1980.¹⁷⁸ Alkuvuoden aluetaidemuseotutkijan työstä huolehtivat vastavalitut amanuenssit, toukokuusta lähtien Eino Nieminen ja loppuvuoden työtä teki Ulla Pennanen.¹⁷⁹ Aluetaidemuseotyö alkoi tehokkaasti virallistamisen jälkeen, ja jo kesäkuussa Joensuussa järjestettiin Pohjois-Karjalan kunnissa toimiville yhteyshenkilöille kaksipäiväinen kurssi näyttelyiden järjestämisestä. Koulutuksen järjestivät yhteistyössä Joensuun taidemuseo, Pohjois-Karjalan kesäyliopisto sekä Pohjois-Karjalan läänin taidetoimikunta, ja tarkoituksena oli saada kuntiin ja järjestöihin soveliaista henkilökuntaa kiertonäyttelytoiminnan järjestämiseksi. Kurssilla käytiin läpi teoriassa ja käytännössä näyttelyistä tiedottamista, näyttelytilojen suunnittelua, turvallisuuskysymyksiä, taideteosten käsittelyä, näyttelyiden esillepanon periaatteita ja opastusta.¹⁸⁰ Kurssin myötä voi olettaa näyttelyitä vastaanottavan puolen järjestäytyneen ja toiminnasta tulleen järjestelmällisempää.

Erillisen aluetyön vuosikertomuksen on allekirjoittanut Ulla Pennanen. Innokkaana nuorena työntekijänä hänellä oli paljon ideoita, joita hän toi julki laatimassaan vuosikertomuksessa. Hänen mukaansa tutkijan työsuhde tuli muuttua vakinaiseksi viraksi tai toimeksi ja palkkauksen tuli olla sama kuin amanuensseilla. Tutkija joutui myös tekemään ilta- ja viikonlopputöitä, jota ei palkkauksessa huomioitu tarpeeksi. Ilmeisesti työsuhteinen toimi toi työhön epävarmuutta jatkuvuuden sijaan, mikä olisi voitu välttää vakinaiselta pohjalta toimien. Pennanen ei kuitenkaan asettanut vaatimuksia ainoastaan työnantajalleen, vaan hän puuttuu myös tutkijan pätevyyteen. Koska Museovirasto edellytti aluetaidemuseotutkijoilta muun muassa opetusmateriaalin tuottamista, tuli koulutussuosituksiin lisätä museoaineiden lisäksi pedagogisia opintoja, esimerkiksi taidekasvatusta tai kasvatustiedettä. Hän myös odotti alueen kunnilta aktiivisempaa panosta aluetaidemuseotyön tukemiseksi eli käytännössä määrärahaa budjettiin ja asianmukaisia näyttelytiloja.¹⁸¹

¹⁷⁸ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1980, s.7.

¹⁷⁹ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1980, aluetaidemuseotyön vuosikertomus s.1.

¹⁸⁰ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1980, s.7.

¹⁸¹ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1980, aluetaidemuseotyön vuosikertomus, s.4.

Aluetaidemuseotyö jatkui tehokkaana 1980-luvun alkupuoliskon ajan, jotkut näyttelyt lainattiin jopa kahteen kertaan läänin kuntiin. Tutkija teki täydellisen selvityksen alueen näyttelytiloista ja niiden kunnosta sekä teki parannusehdotuksia. Hän myös tiedotti kattavasti aluetaidemuseotyöstä.¹⁸² 1982 kaikki alueen kunnat oli saatu lainaustoiminnan piiriin ja tutkijan ykköstehtäväksi oli muotoutunut näyttelyiden tuottaminen ja välittäminen. Myös yhdyshenkilöiden kouluttaminen jatkui.¹⁸³ 1983 toiminta oli saatu vakiintumaan läänin alueella ja kunnista päin otettiin jo yhteyttä näyttelyiden saamiseksi. Käyttöön otettiin varauslistat.¹⁸⁴ Samaan aikaan aluetaidemuseotyö saavutti kuitenkin aallonharjan ja toimintakertomuksien mukaan rahapula palasi. Esimerkiksi 1983 aluetaidemuseotutkija ei voinut osallistua aluetaidemuseotutkijoiden vuosikokoukseen Porissa rahanpuutteen vuoksi¹⁸⁵ ja 1984 vuosikertomuksen mukaan toimintaan varattu 100 000 markkaa riitti palkkaus- yms. pakollisiin kuluihin, joten työssä oli keskityttävä kustannustehokkaisiin toimintamuotoihin. Käytännössä aluetyö Joensuun sisällä korostui koululaistoiminnan muodossa.¹⁸⁶

Aluetaidemuseotyö erotettiin muusta museotyöstä ainakin toimintakertomuksissa. Toisaalta se työ erosikin täysin valtion rahoittamana muusta työstä. Toisaalta taidemuseo näyttelyineen ja kokoelmineen oli tärkeä osa aluetyötä. Erityisesti resurssien vähetessä taidemuseon näyttelyiden merkitys korostui.¹⁸⁷ Aluetaidemuseotyö on esimerkki siitä, mitä museot ja museotoimi voisi saada aikaan, jos kuluista ei tarvitsisi välittää. Työ kantoi myös hedelmää; kävijämäärä aluenäyttelyissä kasvoi kokeiluvuoden 1977 noin 5000 kävijästä ensimmäisen varsinaisen toimintavuoden 1981 15 000 kävijään.¹⁸⁸ Aluetyö oli ensin kokeiluna ja sitten virallisena toimintana ohjannut kunnallista museotoimintaa alueelliseksi, mielenkiintoista on että kun resurssit vähenivät aluetyö suunnattiin jälleen kuntarajojen sisäpuolelle.

¹⁸² JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1981, aluetaidemuseotyön vuosikertomus, s.2-3.

¹⁸³ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1982, aluetaidemuseotyön vuosikertomus, s. 1, 4.

¹⁸⁴ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1983, aluetaidemuseotyön vuosikertomus, s.1.

¹⁸⁵ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1983, aluetaidemuseotyön vuosikertomus, s.3.

¹⁸⁶ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1984, aluetaidemuseotyön vuosikertomus, s.1.

¹⁸⁷ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1983, aluetaidemuseotyön vuosikertomus, s.3.

4.3. ORGANISATORISIA UUDISTUKSIA

4.3.1. MUSEOIDEN JOHTOKUNNAN LAKKAUTTAMINEN

1980-luvun lopulla Joensuussa päädyttiin kehittämään hallintoa. Kuntien talous oli heikkenemässä ja helpotusta etsittiin oman organisaation uudelleenjärjestelyistä. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjan mukaan elettiin siinä uskossa, että luottamusmiesjohdolla ei ollut mahdollisuutta monimutkaistuneen ja asiantuntijavaltaistuneen toiminnan ohjaamiseen. Samalla kaupungin hallinto oli byrokratisoitunut ja valta oli siirtynyt virkamiehille. Myös hallintokuntien väliset yhteydet ja työnjako kangertelivat. Valtuusto päätyi parantamaan tuloksellisuutta, kun resurssien lisääminen ei tullut kysymykseen. Käytännössä tämä tarkoitti lautakuntalaitoksen yhtenäistämistä, johtamisjärjestelmien uudistamista sekä vallan ja vastuun siirtämistä yksiköihin. Lautakuntien määrä päätettiin laskea 32:sta 23:een. Nämä uudistukset olivat osa vapaakuntakokeilua¹⁸⁹, jonka tarkoituksena oli muun muassa kuntien itsehallinnon vahvistaminen, palvelutuotannon tehokkuuden ja taloudellisuuden parantaminen sekä palveluhengen ja kuntalaisten osallistumisen lisääminen.¹⁹⁰

Samassa valtuuston kokouksessa, jossa päätettiin mennä mukaan vapaakuntakokeiluun, päätettiin jo kulttuurihallinnon uudistamisesta. Entistä mallia, jossa jokaisella taiteenalalla oli oma lautakuntansa pidettiin liian hajanaisena ja etenkin epätaloudellisena. Lautakuntalaitos oli päässyt kasvamaan valtavaksi, eikä sen ylläpitämiseen sellaisenaan ollut yksinkertaisesti varaa. Samaan aikaan kaupungin tarjoamista palveluista huolehtivat asiantuntijat (museoissa amanuenssit), joten lautakunnista oli tavallaan tullut tarpeettomia. Suunnitelman mukaan palveluyksiköiden, eli myös museoiden, itsenäistä päätösvaltaa pyrittiin vielä lisäämään. Pääpaino oli kuitenkin järjestelmän epätaloudellisuuden poistamisessa. Uudistusta oli valmisteltu jo toukokuusta 1988 saakka. Kaupunginhallitus ehdotti perustettavaksi taide- ja kulttuurilautakunnan, jota kokeiltaisiin 1989-1992. Sille siirrettiin kulttuurilautakunnan, näyttämötaidelautakunnan, säveltaidelautakunnan ja museoiden johtokunnan tehtävät.

¹⁸⁸ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1981, aluetaidemuseotyön vuosikertomus, liite 4.

¹⁸⁹ Vapaakuntakokeilulaki 718/1988.

¹⁹⁰ JKA, Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat, 28.-29.11.1988, § 377, erityisesti liite 29.

Käytännössä luottamuselin vastasi myös laulujuhlien ja kuvataideoppilaitoksen sekä kulttuuritoimiston toiminnasta.¹⁹¹

Hallinnonuudistuskokeilu tarkoitti museoiden johtokunnan lakkauttamista. Uuden kulttuuritoimen lautakunnan johtosääntöä museoiden johtokunta käsitteli toiseksi viimeisessä kokouksessaan. Siltä oli pyydetty asiassa lausunto ja puheenjohtaja Veijo Saloheimo oli laatinut luonnoksen lausunnoksi. Kokouksessa museoiden johtaja Tuomas Björkman joutui muistuttamaan, että kyse oli lausunnon antamisesta johtosääntöä koskien, ei lausunto kulttuuritoimen hallinnonuudistusta koskien. Jälkimmäiseen ei enää kyetty vaikuttamaan.

Lausunnoissaan museoiden johtokunta piti uutta organisaatiomallia liian hallinnollisena. Yksittäisen laitoksen toiminnalliset tarpeet eivät tulleet uudessa mallissa riittävästi esiin. Uudistus sinänsä oli tavoitteena hyvä; valta siirtyi keskushallinnosta lautakunnille ja edelleen virkamiehille, joiden päätäntävalta oli johtokunnan mukaan aiemmin ollut vähäinen suhteessa virkavastuuseen.¹⁹² Johtokunta piti siis virkamiesten päätäntävaltaa hyvänä asiana, kun taas kaupunginvaltuuston pöytäkirjan mukaan uudistukseen oli ryhdytty, koska valta oli siirtynyt lautakunnailta virkamiehille.¹⁹³

Erityisesti museoiden johtokunta kritisoi lausunnoissaan museotoimen niputtamista teatterin ja kaupunginorkesterin kanssa. Edelliset tuottivat maksullisia yleisöpalveluja päätoimenaan, museossa taas ei peritty pääsymaksua ja päätehtävänä pidettiin näyttelyiden ohella kokoelmien tallentamista ja tutkimusta. Näiden erityistehtävien pelättiin jäävän laajennetussa hallintokunnassa pahasti varjoon. Uudistuksessa yhdistettävät muut kulttuurialat tunnettiin vieraisiksi, läheisemmäksi koettiin koulut ja kirjasto. Niinpä lausunnoissa ehdotettiin museotoimen säilyttämistä erillisenä, jotta luottamusmieshallinto voisi kouliintua museohallinnon erityisolemukseen.

Lausunto haluttiin toistaiseksi salata ja pitää byrokratian sisällä. Tätä on vaikea ymmärtää, jos olettaa että museotoimi ja erityisesti kulttuurihistoriallinen museo

¹⁹¹ JKA, Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat, 28.-29.11.1988, § 377 ja liite 30.

¹⁹² JKA, Museoiden johtokunta, Pöytäkirjat 30.11.1988.

¹⁹³ JKA, Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat, 28.-29.11.1988, § 377.

haluttiin yhdistää kirjastoon ja koulutoimeen ja että haluttiin vetää raja teatteriin ja orkesteriin. Miksi lausunto haluttiin pitää pienen piirin tietona?¹⁹⁴ Sivuhuomautuksena pitää mainita, että museoiden johtokunnan jäsenistä, joiksi oli valittu johtosäännön mukaan museoita ja taidetta harrastavia tai niistä kiinnostuneita henkilöitä, ei ketään valittu kulttuuritoimen lautakuntaan. Varajäsen veturiasentaja Lauri Multanen valittiin tosin myös uuden lautakunnan varajäseneksi.¹⁹⁵ Jatkuvuutta ei siis päässyt syntymään, kun museoiden asioihin jo valmiiksi perehtyneitä henkilöitä ei lautakuntaan valittu. Museoiden johtokunta ei ollut poliittisesti kovin merkittävä lautakunta ja sen toiminta oli keskittynyt museotyön sisältöjen ympärille. Kulttuuritoimen lautakunta oli puolueille jo merkittävämpi. Kun museoiden johtokunta lakkautettiin, vähenivät myös lautakuntapaikat. Tämä selittää myös osaltaan johtokunnan lakkauttamisen vastustamista, vaikka johtokunta perustikin vastustuksensa sisällöllisiin kysymyksiin.

4.3.2. TAIDEMUSEO KULTTUURITOIMEN LAUTAKUNNAN ALAISUUDESSA

Joensuun kaupungin kulttuuritoimen lautakunnan johtosääntö hyväksyttiin kaupunginvaltuustossa 8.5.1989. Johtosääntö oli määräaikainen vuoden 1992 loppuun ja se oli säädetty vapaakuntakokeilulain mukaisena. Johtosääntö korvasi kulttuurialan eri lautakuntien johtosäännöt. Sen mukaan Joensuun museoista tuli kulttuuritoimen palveluyksikkö, jonka tehtävänä oli huolehtia alansa tutkimuksesta, tallennuksesta, esineiden säilytyksestä ja näyttelytoiminnasta. Lautakunnan tehtäväksi tuli muun muassa kulttuuritoimen ohjaus ja valvonta, yhteistoiminnan järjestäminen ja koko hallinnonalan ja sen laitosten suunnittelu ja kehittäminen. Museoiden asioiden esittelijänä toimi museoiden johtaja, jonka johtosäännön mukaisiin tehtäviin, kuten muidenkin yksiköiden johtajien, kuului tietysti yksikön yleinen johtaminen ja kehittäminen, mutta erityisesti museoiden tutkimustyöstä huolehtiminen, kokoelmien kartuttaminen, hoitaminen, lainaaminen ja tarpeettomien ja toisarvoisten esineiden poistaminen sekä näyttelytoiminnasta vastaaminen.¹⁹⁶

Kulttuuritoimen johtosääntö määritteli museon ensinnä tutkimuslaitokseksi, toiseksi kokoelmien säilytyspaikaksi ja vasta kolmanneksi näyttely-yksiköksi. Museoissa

¹⁹⁴ JKA, Museoiden johtokunta, Pöytäkirjat, 30.11.1988 ja liite 19.

¹⁹⁵ Suullinen tiedonanto: Kupiainen, Pekka 17.4.2003.

¹⁹⁶ JKA, Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat, 8.5.1989, § 156, liite 46.

johtosääntöä tulkittiin niin, että museoiden johtaja sai tästä lähtien päättää kokoelmien hankinnoista, lainoista ja poistoista. Johtosäännön tekstissä luki kuitenkin ”huolehtia”. Kulttuuritoimen lautakunta oli aiemmin hyväksynyt johtosäännöstään ehdotuksen, jossa luki ”päättää”, mutta sana oli valtuustokäsittelyyn mennessä vaihtunut. Museoiden johtaja oli jo käyttänyt päätösoikeuttaan ja vasta jälkikäteen hänelle ilmoitettiin ettei se käynyt päinsä. Asia päättyi kaupunginvaltuustoon saakka, koska johtosääntöä oli muutettava. Pöytäkirjan mukaan oli mahdotonta järjestää kaikki esineet, joiden hankinnasta lautakunta päätti, sen jäsenten nähtäväksi ja päätöksiä ei kai voitu tehdä esineitä näkemättä.¹⁹⁷

Pöytäkirjassa käytettiin sanaa teos, joten kysymyksessä lienee ollut taidemuseon kokoelmien kartuttaminen ja taideteosten lainaaminen muihin museoihin. On hyvin ymmärrettävää, että tällaisen päätösvallan siirtyminen museon sisäpuolelle herätti intohimoja niin että johtosääntö piti muuttaa sanatarkasti ”päättämiseksi”, jotta asiassa ei syntynyt epäselvyyksiä. Vaikuttaa jopa siltä, että museoiden johtokunnan vastustama organisaatiouudistus lisäsi museoiden itsenäisyyttä päätäntävällän myötä ja luottamusmiesjohdon etäännyttä museoista vastakkaisista pyrkimyksistä huolimatta. Asiantuntijavalta lisääntyi. Varsinkin kun museoiden johtaja teki päätökset todennäköisesti amanuenssien esityksestä. Joka tapauksessa johtajan rooli ja vastuu asioiden esittelijänä korostui. Asiantuntijuuden ylikorostaminen kuului ajan henkeen etenkin 1980-luvulla.

Kulttuuritoimen organisaatiouudistus aiheutti hajaannusta. Vuodelta 1989, jolloin uusi lautakunta toimi ensimmäistä vuotta, on olemassa vain konseptinomaisen arvio museoiden toiminnasta; sitä ennen ja sen jälkeen on laadittu kunnolliset vuosikertomukset. Museoiden johtaja esitteli arvion kulttuuritoimen lautakunnan kokouksessa huhtikuussa 1990. Siinä selvitettiin, kuinka kuluneelle vuodelle ei oltu asetettu määrällisiä tavoitteita kävijämäärää lukuun ottamatta. Oma arvio kuitenkin oli, että käytettävissä olevilla henkilöstö-, tila- ja määräraharesursseilla oli saavutettu paras

¹⁹⁷ JKA, Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 30.10.1989, § 304.

mahdollinen tulos.¹⁹⁸ Taidemuseotyössä saavutettiin siis hienoja tuloksia, vaikka pinnan alla keskusteltiin päättämisestä ja määriteltiin valtaosuuksia.

Samassa lautakunnan kokouksessa hyväksyttiin Joensuun museoiden kehittämissuunnitelma 1990-luvulle. Suunnitelman taidemuseota käsittelevän osuuden aluksi on kirjattu museon toiminta-ajatus. Siinä määriteltiin ICOMin määritelmän mukaan mikä taidemuseo on. Määrittelemällä pidettiin huolta siitä, etteivät taidemuseon ulospäin näkymättömät toiminnot jääneet liikaa varjoon. Suunnitelman seuraavassa pykälässä määriteltiin toiminnan tavoitteet; ensimmäisenä pidettiin toisaalta tulevaisuutta palvelevaa säilyttävää toimintaa ja toisaalta ulospäin näkyvää yleisön palvelua. Tutkimus oli siis saanut väistyä ykkössijalta. Seuraavana tulivat kokoelmien täydentäminen, tallentaminen, säilyttäminen ja tutkiminen. Tavoitteena oli myös tukea koulujen kuvaamataidon ja historian opetusta.

Kokoelmien odotettiin tarjoavan sekä esteettisiä elämyksiä että lisäävän tietoutta kuvataiteesta ja aluetyön kehittävän myönteistä suhtautumista kuvataidetta ja taidemuseotyötä kohtaan.¹⁹⁹ Sivistyksellinen yhteys esimerkiksi kouluihin oli säilynyt organisaatiouudistuksesta huolimatta. Vaikka museot oli niputettu saman lautakunnan alaisuuteen teatterin ja orkesterin kanssa ja vaikka kulttuuritoimen lautakunnan tehtäviin kuului yhteistyön kehittäminen, ei taidemuseon kehittämissuunnitelman toimintaohjelmassa mainita kumpaakaan taidelaitosta.²⁰⁰

4.3.3. JOENSUUN MUSEOIDEN LAKKAUTTAMINEN

Joensuun taidemuseo ja Pohjois-Karjalan museo alkoivat eriytyä toisistaan ensin vähitellen puolipäiväisen taidemuseoasioihin keskittyneen amanuenssin palkkaamisen myötä ja sitten vauhdikkaammin 1980-luvun aikana, kun molemmissa museoissa oli

¹⁹⁸ Toiminnallisesti ei voida puhua väli vuodesta. Taidemuseoon muun muassa perustettiin 3. amanuenssin virka (vastuualueena aluetaidemuseotyö), kokoelma karttui 12 teoksella ostoin ja lahjoituksin, tuotettiin 4 omaa näyttelyä, oltiin mukana tuottamassa kahta ja järjestettiin 12 muualla tuotettua taidenäyttelyä. (JKA, Kulttuuritoimen lautakunnan pöytäkirjat 10.4.1990, § 114, liite 16.) 1980-luvun alun tavoite ”näyttely per kalenterikuukausi” saavutettiin siis kevyesti.

¹⁹⁹ JKA, Kulttuuritoimen lautakunnan pöytäkirjat, 10.4.1990, § 113, liite 15.

²⁰⁰ Toimintaohjelman mukaan 1990-luvun aikana oli tarkoitus mm. ottaa ATK käyttöön, täydentää kokoelmia luonteensa mukaisesti paikallisella ja valtakunnallisella taiteella, laatia tieteellinen kokonaisluettelo, vahvistaa taidemuseon luomaa taiteellisesti näyttelylinjaa ja lisätä yhteistyötä koulujen kanssa.

omat amanuenssinsa, jotka tekivät sisältötyön. Ammatillisen henkilökunnan lisääminen johti siis myös eriytymiseen. Ja luonnollistahan se oli: Joensuun museot eli johtaja Björkman keskittyi hallintoon ja museaalisia tehtäviä hoitivat amanuenssit. Yhden miehen organisaatioon oli saatu työnjakoa ja vastuunjakoa. Oikeastaan Björkmanin 1962 luoma organisaatiomalli todellistui vasta 1980-luvun alussa. Entisestään organisaatio korostui, kun Joensuun museot eli hallinnollinen yksikkö muutti pois Pohjois-Karjalan museon tiloista vuoden 1984 alussa.²⁰¹

Björkman alkoi 1970-luvun lopulta lähtien keskittyä yhä enemmän hallintokysymyksiin. Esimerkiksi 1979 hän osallistui kolmeen koulutukseen, jotka kaikki koskivat hallinnon kehittämistä.²⁰² Museoiden johtajalle tulikin entistä parempi mahdollisuus kehitystyöhön, kun 1979 viimein perustettiin amanuenssin virkoja sekä taidemuseoon että Pohjois-Karjalan museoon.²⁰³ Ja hallinnon tavoitteeksi tuli irrottaa amanuenssit kaikesta hallintotyöstä niin, että nämä saisivat keskittyä nimenomaan museotyön sisältöön.²⁰⁴ Eriytymisen huomaa vuosikertomuksista 1981 alkaen. Ensin käsitellään Joensuun museot eli hallinto ja sitten peräkkäin Pohjois-Karjalan museo ja Joensuun taidemuseo. Molemmista käsitellään samat asiat, mutta erillään entisen lomittaisen käsittelyn asemesta. Voinee olettaa, että taidemuseon osuus oli taidemuseon amanuenssien käsialaa ja kulttuurihistoriallisen museon osuus Pohjois-Karjalan museon amanuenssien.

Björkmanin itsensä mukaan organisaatio oli parhaimmillaan juuri 1980-luvun alussa. Kaupunki antoi tietyn määrärahan, jonka puitteissa museoissa voitiin toimia kuten haluttiin. Björkmanin mukaan kaupungin taholta museoihin ei koskaan suhtauduttu kielteisesti. Ymmärrettiin, että kulttuurilaitoksina museoista saattaisi olla hyötyä ja varsinkin Joensuun yliopiston perustamisen yhteydessä tämä otettiin huomioon.²⁰⁵ Joensuun museoiden molemmat yksiköt toimivat itsenäisesti, omista lähtökohdistaan käsin, mutta niillä oli yhteinen hallinto.

²⁰¹ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1983, s.3.

²⁰² Kaupunkien museotoimen kehittämiskurssi Espoon kaupunkiopistolla 3.-4.9.1979, Joensuun kaupungin hanke- ja esisuunnittelukurssi 28.2. ja 14.3.1979, Valmistelijaseminaari 13.-14.12.1979.

²⁰³ JKA, Museoiden vuosikertomukset, 1979, s.1.

²⁰⁴ JKA, Museoiden johtokunta, Pöytäkirjat, 20.4.1983, liite 4.

²⁰⁵ Suullinen tiedonanto: Björkman, Tuomas 27.2.2002.

Kulttuurihistoriallisen ja taidemuseon eriytyminen jatkui 1980-luvun aikana niin, että kun museoiden johtokunta lakkautettiin, jäi niitä yhdistäväksi tekijäksi enää Joensuun museoiden hallinto eli museoiden johtaja Tuomas Björkman. Kulttuuritoimen organisaatiouudistuksen jälkeen Pohjois-Karjalan museo ja Joensuun taidemuseo näyttivät yhä enemmän kahdelta erilliseltä palveluyksiköltä. Kun samaan aikaan sattui lama, etsittiin säästökohteita myös museoista. Ensin siirrettiin Joensuun museoiden apulaiskanslistin toimi kulttuuritoimistoon.²⁰⁶ Sitten käytettiin hyväksi museoiden johtajan eläkkeelle siirtymistä ja järjestettiin uudelleen Joensuun museotoimi 1992.

Joensuun museoiden toimistovirkailija siirrettiin kulttuuritoimiston alaisuuteen jo vuoden 1992 alusta ja Joensuun museot lakkautettiin 1.7.1992 alkaen. Taidemuseo ja Pohjois-Karjalan museo eriytettiin kahdeksi hallinnolliseksi yksiköksi ja ensimmäisten amanuenssien virat muutettiin museonjohtajan viroiksi.²⁰⁷ Uutta museoiden johtajaa ei valittu. Björkman jäi eläkkeelle tehtyään yli 30 vuotta työtä Joensuun museotoimen kehittämiseksi. Hän oli toiminut aktiivisesti Suomen Museoliitossa koko virkauransa ajan.²⁰⁸ Joensuussa oltiin siis hyvin perillä koko maan museokentän tunnelmista ja toiminnasta. Museoiden johtajana Björkman näki sekä kasvun kauden ja ammatillistumisen että alan kriisiytymisen.

Museoiden eriyttämisen yhteydessä Joensuun museotoimi menetti yhden museoammatillisen viran. Hallinnolliset tehtävät lisättiin ensimmäisten amanuenssien työtehtäviin. Museot selvisivät lamasta kuitenkin vähällä, sillä ne menettivät vain yhden jäsenen museoammatillisesta henkilöstöstään. 1992 museoiden valtiosuus sidottiin henkilötyövuosiin eli tukea saadakseen museon oli oltava ammatillisesti hoidettu. Niinpä kuntien kannatti säilyttää museoalan virat talouslamasta huolimatta. Toimintamäärärahat pienenivät kuitenkin olemattomiksi ja siten museon tarjoamat palvelut heikkenivät.²⁰⁹

²⁰⁶ Joensuun taidemuseo, Joensuun museoiden vuosikertomus 1990, s.1.

²⁰⁷ Joensuun taidemuseo, Taidemuseon vuosikertomus 1992, (ei sivunumeroita).

²⁰⁸ Björkman toimi keskushallituksen varajäsenenä ja jäsenenä, toimikunnassa, joka tutki museoiden ja koulun yhteistyön kehittämistä, ja tutkimusvaliokunnassa. Vilkuna 1998, 114-115, 125, 208-209, 224.

²⁰⁹ Esim. Vilkuna 1998, s.193.

1980-luvun alun aikana taidemuseo kasvoi toiminnallisesti ennen näkemättömällä tavalla. Viimein se kykeni täyttämään täysin sille asetetut vaatimukset sekä museoalan sisällä, kunnallisessa toimintaympäristössään että valtion hallinnossa. Valtion määrärahaohjauksessa kaupunki tuli panostaneeksi taidemuseon toimintaan. Samaan aikaan kuntasektori paisui liikaa ja tuli taloudelliseksi taakaksi ylenmääräisine palveluineen. Varsin ymmärrettävää on, että säästötoimet iskivät kulttuuritoimeen, joka on ”helppo” säästökohde. Leikkausten yhteydessä taidemuseo liitettiin lautakuntatyössä teatteriin ja kaupunginorkesteriin, mikä johti museoiden kannalta vieraisiin määritelmiin.

Toisaalta Joensuun taidemuseo itsenäistyi keskustelun osapuolena ja yksittäisenä museona. Toisaalta se ei juuri saanut suunvuoroa valtion holhouksessa. Lopulta taloudellinen taantuma aiheutti ensimmäistä kertaa sen, että museoilta otettiin jotakin pois. Vaikka kehitys ei ollut aina kulkenut museoiden kannalta tarpeeksi vauhdikkaasti, se oli sentään kulkenut eteenpäin. Leikkaukset aiheuttivat pysähdyksen ja johtivat uudelleen arviointeihin. Jälleen palattiin museon ja taidemuseon määrittelyn ongelmaan; olemassaolon, tutkimuksen ja toiminnan keskinäisiin suhteisiin ja tietysti rahoittamisen vaikeuteen.

5. PRISMAATTINEN TAIDEBYROKRATIA JA MÄÄRITTELYN ONGELMA

Joensuun taidemuseon perustaminen ja muotoutuminen 1960-luvulta 1990-luvun alkuun on ollut samalla kuvataidebyrokratian muodostamista. Taidemuseo olisi todennäköisesti perustettu Joensuuhun aikanaan, mutta testamenttilahjoittajat laittoivat kehitykseen vauhtia. Toisaalta lahjoittajien vaikuttimet olivat itsekkäät, oma taidekokoelma säilyisi kokonaisuutena ja keräilijän nimellä varustettuna hamaan ikuisuuteen. Toisaalta he olivat huolissaan maakunnan taide-elämästä ja halusivat edistää taidemuseokehitystä. He saattoivat olla varmoja, että lahjoitukset otettaisiin vastaan. Siitä ei ollut epäilystäkään.

Joensuun kaupungilla oli onni saada kaksi suurta testamenttilahjoitusta melko samaan aikaan ja vielä kolmas taidelahjoitus eli Onni Okkosen perikunnan lahjoitus kahdessa osassa 1964 ja 1972. Nämä lahjoitukset toisaalta kannustivat, toisaalta pakottivat panostamaan taidemuseoon. Olavi Turtiaisen testamentissa määriteltiin, että museolla tuli olla oma huoneisto ja toimintaa. Hän myös testamenttasi kokoelman mukana flyygelinsä, jotta kokoelmatiloissa voitaisiin pitää esimerkiksi ”intiimejä konsertteja”. Vaatimus toiminnallisuudesta oli olemassa jo alusta lähtien. Taideteosten näytteille asettaminen ei yksin riittänyt. Kuitenkin 1960-luvulla Joensuun taidemuseon kehitys keskittyi toimitilakysymyksen ympärille. Ei voinut olla museota ilman seinä.

Prismaattisen lähestymistavan mukaan hallintojärjestelmät on ymmärrettävä rakenteellis-funktionaalisen kokonaisuuksina. On olemassa funktio, jota rakenne suorittaa. Taidemuseon funktio on kerätä, säilyttää, tutkia ja esittää taidetta. Nämä eri tehtävät on ymmärrettävä laajasti niin, että esimerkiksi ”esittää taidetta” sisältää kaiken näyttelyiden järjestämisestä museopedagogisiin kokonaisuuksiin. Karkeasti arvioiden Joensuun taidemuseon funktio oli 1960-luvun alussa varmistaa taidelahjoitusten jääminen kaupunkiin. Asianmukainen rakenne organisaatiolle kirjattiin johtosääntöön toimintojen muodossa, mutta käytännössä rakennetta ei toteutettu. Edellä mainitut perustehtävät tulivat vasta toisella sijalla. Toisaalta mitään rakennetta ei ennen taidemuseon perustamista ollut ja se piti perustaa 1960-luvun aikana. Mielenkiintoista on, että ensimmäinen vuosikymmen kului ihan fyysisten rakenteiden eli seinien, katon ja lattian parissa askarrellessa.

1960-luvun lopulta lähtien toiminnallisuuden vaatimus kasvoi. Taidemuseon funktio olisi ollut edellä mainittu kerätä, säilyttää, tutkia ja esittää taidetta, mutta ammatillisen henkilökunnan puute hidasti kehitystä. Rakenne ja funktio eivät tavoittaneet toisiaan. Jo 1960-luvulta alkaen museon määrittely oli ongelmallista, koska museo oli enemmän kuin miltä se näytti. Toimitilakysymyksestä huomaa jo, että taidemuseon sisällä ja museoiden johtokunnassakin tiedettiin millaisia vaatimuksia museotoiminta asetti muun muassa toimitiloille, mutta näiden vaatimusten näkymättömyys ulkopuolisille aiheutti ongelmia.

Museo ammatillistui ensin hitaammin 1974 alkaen puolipäiväisen amanuenssin myötä ja lopulta nopeasti 1980, kun kaksi taidehistorian koulutuksen saanutta amanuenssia aloittivat työnsä. Ammatillistumisen myötä taidemuseo syntyi aivan uudella tavalla ja jo ensimmäiseen johtosääntöön kirjatut tehtävät ja toimintamuodot toteutuivat. Lisäksi taidemuseo kehittyi jatkuvasti sisältä päin. Uudet tilat entisessä poikalypseossa auttoivat tätä kehitystä. Museon hallinnosta vastasi edelleen johtokunta ja itsenäistyneen taidemuseon sisällä johtokuntakäsittely alettiin kokea turhauttavan hitaaksi ja byrokraattiseksi. Johtokunta oli kuitenkin suora yhteys museoasioille kaupunginhallitukseen. Kun museoiden johtokunta lakkautettiin, tämä yhteys katosi. Kulttuuritoimen lautakunnan alaisuudessa oli tehtävä töitä saadakseen huomiota museoille ja vaikka päätäntävalta samaan aikaan lisääntyi museoiden sisällä, ajautuivat ne kauemmas kaupungin keskushallinnosta ja määrärahoista päättävistä elimistä. Kulttuuritoimen lautakunnan vastuualue oli niin suuri, etteivät luottamusmiehet mitenkään ehtineet tulla kovin ”museoharrasteisiksi”.

Edellä mainittu perusfunktio toteutui museon sisällä viimeistään 1980-luvun alusta lähtien, taidemuseosta tuli toiminnallinen. Hallinnon rakenne ei seurannut yhtä nopeasti, vaan ammattitaitoensa luottava henkilökunta turhautui johtokuntaan, joka käsitteli asiat omaan tahtiinsa. Tämä ristiriita on kuitenkin näennäinen. Johtokuntaan kuului museoalasta kiinnostuneita ja sitä tuntevia ihmisiä. Johtokunta oli toiminut jo kauan ennen kuin Joensuuhun saatiin ensimmäistäkään museoammattilaista ja toimi aina vuoden 1988 loppuun saakka. Intoa museotoimen ja taidemuseon kehittämiseen varmasti löytyi ja oletettavasti tieto-taitoakin. Ainakin johtokunta tiiviisti seurasi, mitä museokentällä tapahtui. Toisin sanoen rakenne oli vanha ja periytyi ajalta, jolloin museoita ylläpitivät valveutuneet vapaaehtoiset.

Mälkiän prismaattisen lähestymistavan mukaan hallintojärjestelmien perusluonteeseen kuuluu ekologisuus eli tilanne- eli kontekstisidonnaisuus. 1960-luvulla Joensuun taidemuseon konteksti oli oman paikkakunnan kehittäminen. Perustamista leimasi koko kuntasektorin kasvu. Esitettiin hajanaisia vaatimuksia taidemuseon toiminnallisuudesta, mutta taidemuseokenttä oli yleisesti vasta rakentumassa Suomeen. 1970-luvun kontekstiin kuuluu ammatillistuminen, asiantuntijuuden korostaminen, virallistuminen

ja hallinnollistuminen. Jos taidemuseon kehittymistä ajatellaan dialogina, käytiin 1970-luvulla keskustelut väistyvän innokkaan vapaaehtoisen ja korkeakoulussa tutkintonsa suorittaneen uuden museosukupolven välillä. 1970-luvulta alkaen valtio myös puuttui keskusteluun. Valtionhallintoon oli iskostunut idea kulttuuridemokratiasta, jonka mukaan jokaiselle kansalaiselle piti taata tasa-arvoinen mahdollisuus myös kulttuuripalveluihin. Kulttuuripalveluna taidemuseolta myös odotettiin paljon.

Kulttuuridemokratian kukkanen oli myös kulttuurilautakunta, joka Joensuuhun perustettiin ”tulevan kulttuuritoimintalain hengessä”. Se erosi muista kulttuuriin liittyvistä lautakunnista siinä, että aiemmat olivat sitoutuneet jonkin tietyn olemassa olevan toiminnon kuten teatterin, orkesterin tai museoiden hallinointiin. Uudelle lautakunnalle taas annettiin tehtäväksi kulttuuridemokratian mukaiset tehtävät; kulttuurin saattaminen kaupunkilaisten saataville, kaupunkilaisten aktivoiminen ja kulttuuritoimijoiden yhteistyön lisääminen. Ei siis ihme, että kiistoja syntyi, niin erilaisista lähtökohdista lautakunnat olivat syntyneet. Näyttäisi, että kulttuurilautakunta oli epämääräinen ainakin muiden kulttuurialan lautakuntien näkökulmasta.

1980-luvulla taidemuseon toiminta kasvoi ehkä liikaakin. Vain uutuuksilla oli painoarvoa ja näyttelytoiminta korostui. Ulospäin taidemuseo näytti yhä enemmän näyttelylaitokselta, näyttelypalveluiden tarjoajalta. 1980-luvulla myös valtion säätelyn konteksti korostui. Valtion avustuksilla toimintaa ohjattiin alueelliseksi ja määriteltiin kaikki eri toiminnot, mitä museosta piti löytyä. Tällaisen museotoimen ylläpitäminen vaati kuitenkin loputtomasti resursseja, koska museopalvelut olivat muun muassa yleisölle maksuttomia. Niinpä 1980-luvun lopun ja 1990-luvun alun kontekstia leimaa taantuva talous ja kuntasektorin tehostaminen leikkaamalla resursseja.

Mälkiän mukaan hallintojärjestelmillä on monisäikeinen ja jatkuvassa muutostilassa oleva, kehittyvä perusluonne. Se johtaa eriytymisen ja monimutkaistumiseen. Järjestelmän osat kehittyvät eri tahtiin ja eri syistä ja siksi järjestelmä on purettava osiin analyysia varten. Joensuun taidemuseokaan ei hallintojärjestelmänä ole monoliitti, vaan se on nimenomaan eriytynyt ja monimutkaistunut organisaationa. Ensin se oli muutama kokoelma taidetta, melko staattinen osa Joensuun museoita. Seuraavaksi se kehittyi

toimimalla museona eriytyen selvästi kulttuurihistoriallisesta museosta. Mutta koska siltä puuttuivat sekä kunnolliset tilat että tarpeellinen henkilökunta lähes kokonaan, alaosastomainen luonne säilyi. 1980-luvun aikana taidemuseo kehittyi kulttuuritoimen osana eriytyen yhä enemmän omaksi yksikökseen. Erottihan valtionavustuskin kulttuurihistorialliset ja taidemuseot toisistaan. Lopulta 1992 siitä tuli hallinnollisestikin oma yksikkönsä.

Taidemuseon tulkinta näin voi vaikuttaa kylmältä, toimintakertomuksissa ja pöytäkirjoissa ei juuri ihmisistä kuulu. Myös paljon puhuttu toiminnallisuus on vain todettu sen sisältöjä sen enempää pohtimatta. Tulkinta voi myös vaikuttaa tyngältä; jäivätään kymmenen viime vuotta tutkimuksesta pois. Siinä onkin tilaa jatkotutkimukselle: kuinka lama ravisteli Suomen museoita ja kuinka kuopasta on eri taidemuseoissa ja kulttuurihistoriallisissa museoissa nousu? Vai onko nousu ollenkaan? Myös prismaattista lähestymistapaa pitäisi vielä testata 1990-lukua analysoimalla. Toisaalta yksittäisen taidelaitoksen analysointi yksittäisen kunnan kunnallishallinnon osana toi esiin mielenkiintoisesti suomalaisen kulttuurihallinnon kehitystä. Erityisen mielenkiintoisia ovat kulttuuridemokratian synty ja luonteeltaan epävirallisten kulttuuri-, taide- ja vapaa-aika-alojen virallistaminen ja ohjaaminen valtionhallinnon toimesta. Olisi mielenkiintoista syventyä myös taidemuseoiden kehitykseen eri kaupungeissa, etsiä eroja ja yhtäläisyyksiä sekä verrata näiden kehitystä yksityisiin taidemuseoihin.

Jos Matti Mälkiään on luottaminen, yksinkertaistaen hallintojärjestelmien luonne tulee esiin, kun muistaa järjestelmien kehittyvän perusluonteen ja analysoi järjestelmää osineen sekä rakenteen ja funktion että historiallisen kontekstin kautta. Näin saadaan näkyviin toiminnalliset ongelmat ja hankauspinnat ja voidaan tarttua niihin tarvittaessa. Tästä tulee lähestymistavan prismaattisuus. Taidemuseota hallintojärjestelmänä analysoidessa päällimmäiseksi jäi vaikutelma määrittelemättömyydestä. Esimerkiksi luulisi, että taidemuseota perustettaessa taiteentekijöillä eli taiteilijoilla olisi tärkeä asema. Näin ei näyttäisi kuitenkaan olevan. Taiteilijat ovat tärkeä osa taidemuseon toimintaa, mutta perustamisen ja hallinnon kanssa heillä ei ole juuri ollenkaan tekemistä. Taidemuseo toimii siis rajalla. Se esiintyy palvelulaitoksena tarjoamalla

kulttuuri- ja taidepalveluita yleisölleen. Samalla syntyy mielikuva järjestäytyneestä, organisoidusta toiminnasta, jota voidaan lain ja asetuksin määrätä. Sen toimiala on kuitenkin taide. Voiko lakisääteistä taidetta olla? Toimiiko taidemuseo tai museot yleensä siinä rajalla, ikuisesti?

Sekä taidemuseon että museoiden asema yleensä kulttuuritoimen osana on mielenkiintoinen. Pitäisikö museo liittyy kouluihin, kirjastoihin ja arkistoihin vai teattereihin ja orkestereihin periaatteiden ja päämäärien tasolla? Museoilla on vanhastaan sivistyksellinen rooli ja ne ovat osa kansakunnan muistia. Ne säilyttävät yhteistä kulttuuriperintöä. Kuitenkin niillä on rooli vapaaehtoisena ajanvietteenä. Museoita ja niiden yhteiskunnallista roolia pitäisi tutkia lisää, jotta niiden roolista pääsisi täyteen selvyuteen. Onhan aina mahdollista, että museot todellakin toimivat täysin omalla maaperällään sivistävän luonteen ja vapaaehtoisen ajanvietteen välillä.

Niin ja siitä taiteen ja byrokratian suhteesta. Lähteitä tulkittaessa huomio on ollut nimenomaan taidemuseota koskevissa kohdissa, mutta koska miltei koko tarkastelujakson ajan samoissa vuosikertomuksissa on käsitelty myös kulttuurihistoriallista museota, on niistä jäänyt päällimmäiseksi se käsitys, että taidemuseon toiminta on ollut jatkuvasti ”paremmin julkisuutta kestävä” kuin kulttuurihistoriallisen museon toiminta. Leimaavaa on, että aina kun saatiin taidemuseossa jokin parannus aikaiseksi, museoiden johtaja keskittyi kulttuurihistoriallisen museon tilanteen parantamiseen, mutta laihoihin tuloksiin. Näin voisi sanoa, että taide ja byrokratia sopivat kuin sopivatkin yhteen!

6. LÄHTEET

Arkistolähteet:

Joensuun kaupungin keskusarkisto (JKA)

- Joensuun kaupungin museoiden vuosikertomukset 1960-1988
- Joensuun kaupungin museoiden johtokunnan pöytäkirjat, 1958-1988
- Joensuun kaupungin museoiden johtokunta, lähteneet kirjeet 1962-1988
- Joensuun kaupungin museoiden johtokunta, saapuneet kirjeet 1962-1988
- Kaupungin valtuuston pöytäkirjat 1988-1989
- Kulttuuritoimen lautakunnan pöytäkirjat 1990

Joensuun taidemuseon arkisto

- Joensuun kaupungin museot - vuosikertomus 1990
- Joensuun kaupungin museot - vuosikertomus 1991
- Joensuun taidemuseo – vuosikertomus 1992

Sanomalehdet:

- Karjalainen 1967-1968
- Karjalan maa 1967, 1984
- Pohjois-Karjala 1967

Lait ja asetukset

- Laki valtion taidemuseosta 566/2000
- Laki valtion taidemuseosta 185/1990
- Laki kuntien kulttuuritoiminnasta 1045/1981
- Asetus kuntien kulttuuritoiminnasta 53/1981
- Valtioneuvoston päätös museoiden valtionavustuksen perusteista 404/1979

Komiteamietinnöt ja selonteot

- Hallituksen taidepoliittinen selonteko 2.5.1978
- Hallituksen kulttuuripoliittinen selonteko 20.10.1982
- Kuvataiteen koulutus- ja museotoimikunnan mietintö 1973/119
- Museoasiain neuvottelukunta: Luonnontieteellisten museoiden museopoliittinen ohjelma. Km 63:1984.
- Museoasiain neuvottelukunta: Taidemuseopoliittinen ohjelma. Km 64:1984.
- Museo 2000 –toimikunta: Museo 2000: museopoliittinen ohjelma. Km 31:1999.
- Museovirasto: Museopoliittinen ohjelma. Museovirasto 1981.

Kirjallisuus:

- Ahtola 1975: Ahtola, Sakari. Paikallisen museon tehtäväkentästä. Teoksessa: Nissinen, Arja ja Rissanen, Kaarina (toim.). Muuttuva museo. Helsinki 1975.

Aurasmaa 2002: Aurasmaa, Anne. Salomonin talo. Museon idea renessanssiajattelun valossa. Helsinki 2002.

Drake 1995: Drake, Knut. Menneisyys, Nykyisyys, Tulevaisuus. Turun kaupungin historiallinen museo – Turun maakuntamuseo 1881-1981. Turku 1995.

Elmgren-Heinonen 1974: Elmgren-Heinonen, Tuomi. Olavi Turtiainen. Joensuun kaupungin museoiden julkaisuja. Joensuu 1974.

Elsinen 1998: Elsinen, Pertti. Joensuun historia VI. Joensuu 1998.

Joensuu – kuntasuunnitelma 1982-1990, tavoiteosa. Joensuun kaupunkisuunnittelu 1981.

Joensuu – kuntasuunnitelma, tavoiteosa 1980-luvulle. Joensuun kaupunkisuunnittelu 1978.

Joensuu 2000 – kuntasuunnitelman tavoiteosa. Joensuun kaupunkisuunnittelu 1985.

Joensuun kaupungin kunnalliskertomus 1961

Joensuun kaupungin kunnalliskertomus 1962

Joensuun kaupungin kunnalliskertomus 1963

Kangas 1983: Kangas, Anita. Kunta ja kulttuuri kulttuuritoimintalain valossa. Valtion taidehallinnon julkaisuja Nro 21. Helsinki 1983.

Kangas 1990: Kangas, Anita. Kunta, taide ja markat. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja Nro 11. Helsinki 1990.

Karttunen 1990: Karttunen, Sari. Jokaisen silmissä kaikkien hampaissa. Tutkimus Suomen kuntien taidehankinnoista 1980-luvun puolivälissä. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja Nro 10. Helsinki 1990.

Kava 1993: Kava, Ritva. Emil Cedercreutz – Satakunnan eurooppalainen. Kuvanveistäjä kotiseutu- ja museomiehenä. Helsinki 1993.

Kiljunen 1991: Kiljunen, Satu. Vapauttakaa museoihmiset. Taide 1/1991.

Mälkiä 1995: Mälkiä, Matti. Hallintohistoria, hallintotiede, julkishallintotiede. Näkökohtia hallintotieteen, julkishallintotieteen ja hallintohistorian sisältöön sekä hallintohistoriallisen tutkimuksen asemaan julkishallintotieteen kentällä. Tampere 1995.

Nieminen (toim.) 2001: Nieminen, Eino (toim.). Madonna. Onni Okkosen Eurooppalainen kokoelma. Joensuun taidemuseon julkaisuja. Joensuu 2001.

- Nissinen ja Rissanen (toim.)1975: Nissinen, Arja ja Rissanen, Kaarina. Muuttuva museo. Helsinki 1975.
- Nummelin 1981: Nummelin, Rolf. Donatorer och byggherrar. Om Åbo stadsbiblioteks och Åbo Konstmuseums bakgrund och tillkomst. Åbo 1981.
- Pennanen 1991: Pennanen, Ulla. Se mikä on taidetta. Taide 1/1991.
- Pennanen 1993: Pennanen, Ulla. Kohti uutta museokäsitettä. 2/1993.
- Pennanen 1996: Pennanen, Ulla. Vastaanottajan näkökulma postmodernin taiteen ymmärtämisessä. Tutkimus esteettisten normien ja yksilöllisten variaatioiden välisistä eroista Nikol-koulukunnan mukaan. Lisensiaatin työ. Jyväskylän yliopisto 1996.
- Penttilä 1970: Penttilä, Marikki. Museo ja museon arkkitehtuuri. Omakustanne 1970.
- Raippalinna 1981: Raippalinna, Päivimarjut. Taidemuseo. Eilen, tänään. Jyväskylä 1981.
- Raippalinna 1996: Raippalinna, Päivimarjut. Taidemuseo. Modernin ilmiöstä postmodernin kuriositeetiksi. Jäähäväiset taiteen temppeleille. Lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto 1996.
- Riggs 1979: Riggs, Fred. Introduction. Shifting Meaning of "Bureaucracy". International Social Science Journal. Vol 31. 4/1979.
- Rönkkö 1999: Rönkkö, Marja-Liisa. Suomalainen taidemuseo. Louvren ja Lousianan perilliset. Helsinki 1999.
- Saarikivi 1975: Saarikivi, Sakari. Suomen kuvataidemuseot. Teoksessa: Nissinen, Arja ja Rissanen, Kaarina (toim.). Muuttuva museo. Helsinki 1975.
- Sederholm 2001: Sederholm, Helena. Taiteen tulkkina. Selvitys taidemuseoiden erityisluonteesta. Opetusministeriön julkaisu. Helsinki 2001.
- Seppälä 1997a: Seppälä, Vesa. Kulttuurilaitosten kontaktikentät. Suomen kuntaliiton sivistystoimen tutkimusprojekti Suomen Kulttuurilaitosten yhteiskunnalliset vaikutukset. Osaraportti 1/1997. Suomen kuntaliiton julkaisu. Helsinki 1997.
- Seppälä 1997b: Seppälä, Vesa. Kulttuurilaitokset kuntien päättäjien silmin. Suomen kuntaliiton sivistystoimen tutkimusprojekti Suomen Kulttuurilaitosten yhteiskunnalliset vaikutukset. Osaraportti 2/1997. Suomen kuntaliiton julkaisu. Helsinki 1997.
- Seppälä 1997c: Seppälä, Vesa. Kulttuurilaitokset paikkakunnillaan. Joensuu. Suomen kuntaliiton sivistystoimen tutkimusprojekti Suomen Kulttuurilaitosten yhteiskunnalliset vaikutukset. Suomen kuntaliiton julkaisu. Helsinki 1997.

Sjöberg-Pietarinen 1997: Sjöberg-Pietarinen, Solveig. Kvinna i museivärlden. En studie i Irja Sahlbergs museisyn. Åbo 1997.

Soikkonen 2001: Soikkonen, Sarianne. Arla Cederberg. Kerääjä – kokoelma. Pro gradu –työ. Jyväskylän yliopisto 2001.

Sola 1997: Sola, Tomislav. Essays on Museums and Their Theory. Towards a Cybernetic museum. Suomen Museoliitto, Museologisia julkaisuja 1. Helsinki 1997.

Waenerberg (toim.)1982: Waenerberg, Annika (toim.). Joensuun taidemuseo. Joensuun kaupungin museoiden julkaisuja. Joensuu 1982.

Waenerberg 1996: Waenerberg, Annika. Parviaisen matkassa. Med penseln i bagaget. Joensuun taidemuseon julkaisuja. Joensuu 1996.

Waenerberg ym.(toim.) 1983: Waenerberg, Annika, Kiiski, Päivi, Muttonen-Mattila, Eija, (toim.). Lyseosta museoksi. Joensuun Lyseorakennuksen taidehistoriallista taustaa ja rakennusvaiheita. Joensuu 1983.

Vakkala 1998: Vakkala, Pirjo. Suomen Museoliiton jakama rahoitus Suomen museoille 1927-1974. Pro gradu –työ. Jyväskylän yliopisto 1998.

Valkonen 1966: Valkonen, Olli. Taidemuseo tämän päivän Suomessa. Suomen kunnallislehti 10/1966.

Vilkuna 1998: Vilkuna, Janne. 75 vuotta museoiden hyväksi. Suomen Museoliitto 1923-1998. Suomen Museoliiton julkaisuja 45. Vammala 1998.

Vilkuna 2000: Vilkuna, Janne. Menneisyyden tulevaisuus. Teoksessa: Vilkuna, Janne (toim.). Näkökulmia museoihin ja museologiaan. Ethnos-toimite 10. Saarijärvi 2000.

Muut lähteet:

Suullinen tiedonanto: Björkman, Tuomas, 27.2.2002. Joensuun museoiden johtaja 1962-1992.

Suullinen tiedonanto: Kupiainen, Pekka, 17.4.2003. Joensuun kaupungin keskusarkiston arkistosihiteeri.

Suullinen tiedonanto: Vilkuna, Janne, 24.7.2002. Jyväskylän yliopiston museologian professori.

Jyväskylän yliopiston museologian oppiaineen kotisivu. 26.8.2002.

<http://www.jyu.fi/taidehistoria/museologia/mita.html>.